

Romantycznych
poetów listy –
hipotetyczna
korespondencja
Cypriana Kamila
Norwida z Adamem
Mickiewiczem. Część

2.

Fot. Pixabay

Opowieść o losie poety na emigracji. Hipotetyczna korespondencja romantycznych poetów, gdyby Norwid z Nowego Jorku nie wrócił do Paryża, tylko pojechał do Chicago.

*

Adam Lizakowski (*Chicago/Pieszyce*)

C. K. Norwid z Chicago pisze list do A. Mickiewicza

Szanowny i Wielmożny Panie -

Będzie już trzy tygodnie jak Pański list odebrałem, dziękuję za niego a mnie już rok dobiega mojej obecności w Chicago i wciąż nie mam odczucia, że Ameryka w jakimś stopniu mnie dotyczy, bo praca wśród Polaków i z Polakami na to nie pozwala. Nie mogę jak Kolumb krzyknąć: Ziemia!!! Ziemia!!! Mówią tutaj tylko po polsku, po francusku, czy włosku prawie wcale, nie licząc okazji do rozmów z emigrantami, a więcej używam niemieckiego niż angielskiego. Ale nie czuję się jak Owidiusz na wygnaniu w najdalszy zakątek imperium. Wszakże na własne życzenie stałem się zapomnianym przez ludzi, ale nie przez Boga. Znowu poszedłem coś zjeść do karczmy prowadzonej przez rodaków i najedzony z notatnika kartkę wyrwałem i na niej piszę do Pana, wcześniej na drugiej stronie coś tam szkicowałem, ale tego nie dokończyłem.

Moje życie codzienne to praca i towarzystwo przybyszów z Polski, których tutaj pełno, bo do rzeźni w pracy blisko, ale i do wysypisk śmieci miejskich też nie daleko. Moja sytuacja ekonomiczna pogorszyła się ze względu na chorobę ręki, którą to sobie w Nowym Jorku uszkodził i teraz daje mi się we znaki. Do pokoju, z którego byłem taki zadowolony wzięłem wdowę z trójką dzieci, która wcześniej z innymi Polakami pokłócić się zdążyła i już prawie na ulicy wszyscy spali. Brak w naszej społeczności nie tylko w Ameryce, ale i w Europie tej prostej ludzkiej życzliwości

wobec drugiego człowieka, nie wspomnę już o trosce i miłości bliźniego jest przyczyną wielu tragedii. Kłótnie między rodakami są okropne i wszyscy na tym tracą okrutnie, egoizm, brak poszanowania drugiego człowieka bierze górę nad rozsądkiem i chrześcijańskim podejściem do życia, bo Polak Polakowi wilkiem. *Homo hominy lupus* jak mawiał angielski filozof Thomas Hobbes, tak jak my przez długie lata w Paryżu żyjący.

A serce wypełnione chrześcijańską miłością trzeba mieć ogromne, bo ulica moja jest w dzielnicy ludzi ciężko pracujących i biednych, bo praca nie zawsze wystarcza na utrzymanie rodziny i wielu gęb do wyżywienia. Ciężka praca i trudne warunki życia, a i częste zagładanie do karczmy po alkohol powodują, że Polacy długo nie żyją, stąd wiele młodych wdów z dziećmi, a i śmiertelność wśród nich jest wysoka. Teraz ja pełnię rolę „głowy rodziny” zupełnie obcych mi osób, bo wdowa, chociaż ze Śląska to nie ma tutaj krewnych tylko w Teksasie, a tam jechać do nich nie ma za co. Jak to wszystko się zakończy Pan Bóg raczy wiedzieć. Ona chce łóżko dla siebie i kawałek podłogi dla dzieci ode mnie wynająć, aby jak najwięcej zaoszczędzić i wyjechać, ale gdzie pojedzie z tego Chicago, ani pisać ani czytać nie potrafi. Wszędzie gdzie będzie, jeśli znajdzie, jaką pracę to zarobi niewiele jedynie do czyszczenia i sprzątania się nadaje, ale to robią wszyscy i o robotę będzie trudno. W starym kraju pracowała na roli to i jest silną kobietą, może jej mięśnie wytrzymają ten nadludzki wysiłek, jeśli jaką pracę znajdzie.

Wracając do mnie w takich warunkach nawet nie wiem jakbym chciał, do pracy twórczej nie byłbym w stanie wrócić. O żadnym pisaniu utworów być mowy nie może, ale najstarszego syna wdowy czytać i pisać uczyć mogę, jeśli nie jestem zbyt zmęczony, a on rozbawiony swoim rodzeństwem.

Żyjąc takim amerykańskim życiem o Paryżu i Francji już prawie zapomniałem, jedynie mocnej Polska weszła we mnie poprzez chicagowskich rodaków. Czasy głodu i postu dla mnie osobiście wymuszonego przez sytuację przeszły, ale nie dla rodaków tej różnorodnej masy ludzkiej, której rząd amerykański w żaden sposób nie pomaga. Nawet spotkałem weteranów, byłych powstańców z listopada 1831 roku, co to po jego upadku na siłę z Galicji zostali do Ameryki wywiezieni. Jestem tu w społeczeństwie zupełnie mi nieznanym i wszech miar innym, ale mogę żyć z pracy fizycznej moich rąk. Żadnych nowych wierszy nie napisałem, i coraz mniej mam czasu na pisanie i rozmyślanie. Do mojej powiernicy serca tej jedynej przyjaciółce, która nigdy o mnie nie zapomniała Marii Trębickiej też nie piszę, chociaż tak chętnie jeszcze z Nowego Jorku pisałem i nowe utwory posyłałem. Pisanie, twórcze myślenie odeszło wraz z wyczerpującą pracą, taka jest cena chleba, taka jest cena stawy w Ameryce. Wcześniej jeszcze z Nowego Jorku do Pana pisałem prośbę o pomoc finansową na bilet powrotny, aby Pan raczył w moim imieniu zwrócić się do hr. Ksawerego Branickiego, czy hr. Rogera Raczyńskiego, bo chciałem z Ameryki do Polski albo

Turcji się wydostać. Zapadło jednak w tej sprawie głuche milczenie, a i moje plany się zmieniły, jestem w Chicago i stąd nie zamierzam się ruszać, póki co. Brakuje mi Europy i jej kultury, muzeów i galerii, ale też rozumiem Pana i jego niechęć do pisania wierszy i tak nieopatrznie wspomnianej przeze mnie propozycji napisania poematu *Pani Zosia*, który byłbym niejako kontynuacją *Pana Tadeusza* na amerykańskiej ziemi. Wiem pomysł szalony, ale, ale czyż mnie w Paryżu Polacy nie nazywali „starym dziwakiem?”

I aby skończyć z tym „dziwakiem”, napiszę szczerze, że żadnych książek z Nowego Jorku ze sobą do Chicago nie zabrałem, ani takiej, co bym chętnie teraz czytał, ani takiej, co by mi była potrzebna. Jedynie starą wysłużoną Biblię z sobą wziąłem, którą jeszcze w Polsce matka mi podarowała. Ta myśl, aby nic poza Pismem Świętym nie zabierać i nie dźwigać i nie płacić za bagaże narastała we mnie powoli, bez pośpiechu zgodziłem się na wędrowca, którego jedynym dziennikiem pokładowym jest Słowo Boże. Nie czas na Muzy, gdy głód kiszki ściska, a na grzbiet nie ma, co założyć. Biblia to taka książka, którą można na chwilę odłożyć, gdy człowiekowi powieka się zamyka, albo, gdy na stole talerz gorącej zupy postawią. I gdy się ją zje i zanim rybę przyniosą znowu można ze dwie strony przeczytać, podnieść wzrok by po twarzach w jadalni na zebranych popatrzeć, zastanowić się, pomyśleć pomiędzy łykami wina. Pan Bóg za takie czytanie się nie obrazi, a i czas dany mam od Niego

mile przeminie. Piszę Ci o Tym Panie, bo takiego Norwida nikt we Paryżu nie znał. Karmiony naszą historią i tragedią narodową, naszymi narodowymi wadami i gadulstwem, postanowiłem tutaj z dala od paryskich kłótni spraw narodowych złamać pióro i odpocząć. Gdy tęsknota za tym, co zostało na drugim brzegu Atlantyku powróci, i po raz kolejny poczuję chęć i nabiorę sił, gdy Pan Bóg pozwoli to do Europy wrócę. Pamiętaj drogi poeto o zdrowiu i modlitwie, którą ja każdy dzień rozpoczynam i kończę, i jeśli ktoś z naszych znajomych się Ciebie zapyta, czym na oceanie zatonął, powiedz mu, że tak, że zatonąłem w preriach amerykańskich nad jeziorem Michigan.

Cyprian Norwid

*

Fot. Pixabay

A. Mickiewicz pisze list do C.K. Norwida

Mój drogi Norwidzie!

Nie odpowiedziałem natychmiast na list Twój, bo skoro jesteś w Ameryce, a tam są wszyscy na „ty”, które brata każdego z każdym, więc piszę do Ciebie bezpośrednio. Mnie też ten amerykański sposób życia się podoba, chociaż czasem denerwujące jest te „you”. Obecnie zajęty jestem ponad ludzkie siły, jak za pewnie wiesz, wojna na Krymie się już na dobre rozpoczęła. Nadszedł czas, aby urzeczywistnić marzenia nie tylko polskich emigrantów o wojnie powszechnej w Europie.

Czas pomyśleć o wznowieniu pisma *Tribune des Peuples*. Wojna na Krymie może być tym na co czekały wszystkie narody europejskie walczące z monarchiami i despotyzmem.

Ty sobie w Ameryce żyjesz, a my tutaj w Paryżu mamy nadzieję, że na tym konflikcie nasza ojczyzna może skorzystać i aby nie siedzieć z założonymi rękami chcę jak najwięcej narodowej sprawie się przysłużyć. Orient zawsze mnie interesował i teraz nadarzyła się ku temu nie lada okazja. Planuje wyjazd do Stambułu, aby być bliżej teatru tej wojny. Rozmawiam z Francuzami, aby ze swoim sekretarzem tam się udać, chcę za wszelką cenę Francuzów naszą sprawą zainteresować, a i finanse też mi idzie, bo jak wiesz, bez ekonomii nic nie będzie.

Wracając do Twojego listu, po raz wtóry Ci piszę, że nie wiem, co mam Ci odpowiedzieć i co mam Ci odpisać. Opisywane przez Ciebie dole Polaków wielki smutek we mnie budzą, chociaż wiem, że za szczęściem i lepszym życiem ocean przepłynęli. Tę niedolę powiększa odległość przez ogrom wody, bo jak wiesz w Europie nasi uciekinierzy też łatwego życia nie mają. W słowach o emigrantach jak i w Twojej poezji nie widzę światła, i to mnie martwi. Popadłeś w depresję sam sobie blokadę pisarską na ręce założyłeś. Nie czytasz książek, bo ich nie masz, jedynie modlitewnik, nie piszesz wierszy, ani poematów nie układasz, nie rysujesz ani nie rozmyślasz, ale jednak żyjesz, widać, że wola taka jest Pańska, aby żyć życiem doczesnym wprzód duchowo-

artystyczne pogrzebawszy. Nie wiem, co lepszym by było zginąć od fal oceanu niż umierać na prerii chicagowskiej? Sam sobie musisz na to odpowiedzieć. Jak wiesz wszystko jest w rękach Pana Boga, a życie nas, co chwila niedostatkiem i niewygoda doświadczają.

Dziękuję za zaszczyt, jakim mnie obdarzyłeś kładąc pod moje pióro dzieje polskiej kobiety i za razem Polaków w Ameryce, za które to nienapisane dzieło na moim czole obiecujesz mi nieśmiertelność nakreślić. Ale nie tędy moja droga nie piórem, ale działaniem na rzecz naszej ojczyzny widzę swoje przeznaczenie. Czasy wielkiego czytania i pisania dla mnie dawno już minęły, to, co kiedyś tak mnie uszczęśliwiała, co tak kochałem zastąpiłem inną miłością.

Rozpocząłem ten list od wojny Krymskiej i na niej zakończę, być może Pan Bóg pozwoli, (choć nie chcę Go do tego mieszać), że mocarstwa zaborcze Prusy, Austria i Rosja, co przekształciły Polskę w posiadłość kolonialną, a naród nasz pod buta wzięły na tej wojnie tracą więcej niż im się wydaje. Anglia i Francja zdaje się są po naszej stronie i doskonale rozumieją poczynania zaborców, ich skoordynowane wysiłki, aby stłumić wszelkie przejawy autonomii politycznej dla swoich polskich poddanych. Zaborcy nie pozwalają nam się rozwijać, gdy cały świat Zachodu postępowo dotknięty, nas w ciemnocie trzymają. Teraz nadszedł czas, aby nasi chłopcy własną ziemię we własnej ojczyźnie

uprawiali, aby nikt głodny za chlebem nie musiał emigrować.
Szczęście jest tylko w ojczyźnie, to moja myśl teraz główna,
dlatego na Wschód się wybieram, gdzie powiew wiatru wolności
każe Polakom głowę do góry podnieść.

Łączę wyrazy uprzejmej pamięci.

Paryż 1854

Adam Mickiewicz

*

Część 1:

Romantycznych poetów listy – hipotetyczna korespondencja
Cypriana Kamila Norwida z Adamem Mickiewiczem. Część 1.

*

Adam Lizakowski – poeta, tłumacz, fotograf. Urodził się w
rodzinie żołnierza, który przeszedł cały szlak bojowy spod
Lenino do Berlina. Odznaczony srebrnym krzyżem Virtuti
Militari, który po zakończeniu II wojny światowej osiadł w

Górach Sowich we wsi Glinno położonej w województwie dolnośląskim w powiecie wałbrzyskim w gminie Walim. Jego ojciec Edward miał 10 hektarowe gospodarstwo rolne po Niemcach, którzy pomagali mu, zanim zostali wysiedleni. Adam Lizakowski debiutował w roku 1980 w ogólnopolskim *Tygodniku Kulturalnym*, dzięki poecie Tadeuszowi Nowakowi, który w swoich utworach opisywał wieś i poruszał tematykę chłopską. Od 1981 roku przebywał poza granicami kraju. Studiował na Columbia College Chicago (BA) i Uniwersytecie Northwestern w Chicago (MA). Tłumacz poezji amerykańskiej, m.in. Walta Whitmana, W.C. Williamsa, Allena Ginsberga, Langstona Hughesa, Carla Sandburga, Roberta Pińskiego i Boba Dylana. Także z angielskiego przełożył ponad 50 wierszy chińskiego filozofa i poety Lao Tse oraz wiele wierszy perskiego poety z XII w. Rumiego. Związany z poetyckim ruchem w San Francisco i Chicago. Był wydawcą kwartalnika *Dwa Końce Języka* w Chicago oraz redaktorem naczelnym miesięcznika *Razem* wydawanego w San Francisco. Przez wiele lat publikował wiersze w paryskiej *Kulturze*. W 2016 roku powrócił do Polski. Jest autorem ponad tuzina książek m.in. „Pieszyckie Łąki”, „Złodzieje czereśni”, „Jak zdobyto Dziki Zachód” czy „Pieszycka księga umarłych” wydana w 2022 roku przez Stowarzyszenie Pisarzy Polskich, Oddział Warszawa.

*

Zobacz też:

Walt Whitman. Pozdrawiam Świat - Salut Au Monde!

Poemat „Salut Au Monde!” Walta Whitmana

List Do Generała Suttera

Romantycznych

poetów listy -
hipotetyczna
korespondencja
Cypriana Kamila
Norwida z Adamem
Mickiewiczem. Część
1.

Fot. Pixabay

Opowieść o losie poety na emigracji. Hipotetyczna korespondencja romantycznych poetów, gdyby Norwid z Nowego Jorku nie wrócił do Paryża, tylko pojechał do Chicago.

*

Adam Lizakowski (*Chicago/Pieszyce*)

Będąc w Chicago przez prawie 30 lat, natrafiłem na listy poetów romantycznych w jednym z domów starych emigrantów, sprzątając ich strychy i garaże. Cztery listy były w jednej kopercie z dużym kolorowym znaczkiem odręcznie zaadresowanej i nie zwróciłbym na nią uwagi, gdyby nie nazwisko Cyprian Norwid, napisane ładnym okrągłym pismem. Koperta ta włożona była do pudełka po butach firmy

obuwniczej *Florsheim Shoe Company* z datą 1905 rok i ceną pięciu dolarów przykleją na boku. Były jeszcze i inne listy w tym pudełku z różnych lat z ładnymi znaczkami z Europy jeszcze sprzed I i II wojny światowej. Zapytałem właściciela domu czy mogę je wyrzucić na śmietnik, odpowiedział, że tak, ale muszę je włożyć do worka z papierami. Jakiś diabeł uczciwości mnie podkusił i zapytałem się go czy nie szkoda mu znaczków, tak kolorowych i odpowiedział, że szkoda i wtedy się połapałem, że okropny ze mnie frajer, bo o ładnych znaczkach niepotrzebnie wspomniałem. On, gdy o tych znaczkach nagle dla niego wartościowych usłyszał, kazał sobie zapłacić całą moją dniówkę pracy u niego, na co nie mogłem sobie pozwolić. Ale będąc w dobrym nastroju uprosiłem go, aby mi te cztery listy pozwolił przepisać, co zrobiłem i teraz do wiadomości publicznej podaję. Właściciele domu i tych listów już do trzech pokoleń nie mówią po polsku, a na moje pytanie skąd się u nich wzięły, odpowiedzieli, że pradziadowie wynajmowali mieszkania rodakom i być może ten Norwid u jego prapradziadów mieszkał, i wracając do Europy, aby mu ciężko nie było, wiele swoich szpargałów pozostawił. Jedynie z workiem przepasanym sznurkiem wzdłuż ciała z domu do Union Station poszedł na pociąg do Nowego Jorku. Nie on jeden zresztą, bo wszyscy tak robili, co szczęścia gdzie indziej szukali.

*

C. K. Norwid z Chicago pisze list do A. Mickiewicza w Paryżu

Szanowny i Wielmożny Panie -

Długo mógłbym pisać o osobistych mych cierpieniach, które były powodem, iż po czternastu miesiącach w Nowym Jorku najpierw dyliżansem, a później koleją żelazną poprzez Filadelfię, Baltimore i Buffalo po tygodniu podróży do Chicago dojechałem. Drogę miałem wygodniejszą, bo po ziemi pod stopami, niż statkiem po oceanu głębinach do Ameryki, gdzie w strachu i o głodzie, Najwyższego o życie prosiłem. Moje modlitwy o lepsze jutro zostały wysłuchane, chociaż to nie Wschód Ameryki, ale jej Środkowy Zachód do mnie się szczęściem uśmiechnął. Nie chciałem niewolnikiem pracy artystycznej w Nowym Jorku zostać, chociaż nigdzie na świecie tak dobrze za bycie artystą nie płać, jak w Ameryce. Płać, ale i artyści wolność chcą kupić, albo ograniczyć. Po zakończeniu pracy dla redakcji *Almanachu Ekspozycji Uniwersalnej* po raz kolejny w długach po kolana ugrzęzłem, choć pracy miałem aż po same łokcie, ale mi nie płacili jak obiecali, oszukiwali, to miałem wyrzuty sumienia, że za nic się sprzedaję. Aż tu pewnego dnia spotkałem pewną grupę rodaków spod Rzeszowa, co to za chlebem na Zachód jechali i z nimi się zabrałem przymuszonym głodem i chorobami, że gorzej być nie może, tylko będzie lepiej a w Panu nadzieję pokładałem. Wielu naszych rodaków tak robiło, co to ze statków z Europy

zeszli i do Chicago się kierowało. Nie umiem powiedzieć jak wiele nerwów i zdrowia decyzja ta mię kosztowała, ale się nad wszelch miar opłaciło.

W Chicago mogę powiedzieć praca leżała na ulicy, bo ledwie zemdlałem z pociągu wysiadł, Żyd z długą brodą wpół zgięty do pracy w rzeźni zapraszał, podawał adres i na wstępne rozmowy kierował. Poszedłem i ja z moimi podróżnymi pełen obaw i pracę dostaliśmy od zaraz, tak, że po kilku tygodniach ponad moje siły ze wszelkich artystycznych zapędów się wyleczyłem, te moje biedne modlitwy o lepsze jutro zbliżyły mnie do pracy ludzi. Stać mnie na wiele, w małym domku z ogródkiem przy ulicy Milwaukee mieszkam. Mam swój pokój i własne łóżko, a to już nie małe osiągnięcie, bo są tutaj i tacy, co tylko na podłodze śpią, albo na dwa krzesła tylko ich stać i na nich nocują w przedpokojach. Są też tacy, co i na pokój byłoby stać, ale oszczędzają dolary i do rodziny w kraju wysyłają, sami sobie od ust odejmując. Wyzdrowiałem z wszelkich chorób i słabości i sam sobie usługuję, myję podłogę w mym pokoju i posadzkę w domu, chodzę boso dla prostoty i aby tych biednych, z którymi mieszkam uszanować.

Na mieście w polskich karczmach obiadam, jedzenie nie drogie proste, baby zwykłe je gotują, co to i chłopcy i dzieci na wsiach polskich karmiły dobrze, aby siły w polu miały. Kuchnia chłopska na krupach i pierogach oparta, lepsza od francuskiej,

bo Amerykanie na jedzeniu ani krzty się nie znają. A i wygodnie mi tak, gdy po dziesięciu godzinach z pracy do siebie wracam. Teraz w sobotę też w karczmie jestem, zaszedłem z karteczkami papieru, aby napisać tych kilkanaście zdań i drugi raz nie wychodzić z listem do pudełka pocztowego. A w karczmie i chleb dobry, i zupa na krupach ze śmietaną wyśmienita, i jeszcze świece mają na każdym stole, co na moich kupnie mogę zaoszczędzić. Nikt mnie tutaj nie zna, i nikt nic nie wie, cokolwiek bym ludziom nie powiedział i tak by mi uwierzyli, chociaż krzywym okiem na mnie patrzą, bo umiem czytać i pisać. Strój też mam inny niż polscy chłopci, bo zachodnio europejski surdut, a chłopci nasi do swych kapot mocno przywiązani i podejrzliwi, taka ich natura nieufna, nie chcą ze mną się bratać, bo mówią jak czytać i pisać umiesz, toś niebezpieczny. Aby ich jeszcze bardziej wrogo do siebie nie nastawiać, nawet nie wspominałem com malował, a com pisał, a com rzeźbił, nikt tutaj na takie sprawy czasu nie ma. Zegarek srebrny kieszonkowy szpindlak też schowałem, bo w oczy ich kuł, gdy czas sprawdzałem. Ludzie praktyczni, kiedy chcą modlitwy, to naznaczają czas i dzień, w którym sami się modlą, i ściśle tego przestrzegają.

Co do mojego amerykańskiego życia, to jak wyżej pisałem całkiem ono się zmieniło, i europejskie wyparło, o sztukach pięknych zapomniałem, czasu na to nie ma, arystokracji nie ma wokół, i wszyscy wszystkim równi, a ludzie tylko pracą i

modlitwą żyją. Obecnie Chicago z rzeźni słynie w całej Ameryce, drogami żelaznymi przywożą krowy z najdalszych prerii. Jestem wśród rodaków tłumaczem, bo po niemiecku dobrze mówię, nieopatrznie się wygadałem, gdy o ostrzeniu noży sprawy się miały. A ostry nóż i siekierą to podstawa pracy w rzeźni, to jak farby i płótno dla malarza. Pół Europy tej Wschodniej to rzeźnicy tutaj, i wszyscy wschodnio Europejczycy po polsku mówią, bo bez mowy polskiej, dla nikogo tutaj nie ma pracy, nawet dla Czechów czy Serbów, chyba, że to Niemiec, bo tylko Niemcy są tutaj ponad wszystkimi i tylko oni są majstrami. Tak się ułożyło, że żaden Słowianin nie może zostać przełożonym Niemca, choćby nie wiem jak dobrze by pracował. Ale nic to, ja sobie Amerykę pracowitą chwale i Chicago też, bo piękno na to jest, by zachwycało, – praca, by się przez nią zmartwychwstało. (C.K. Norwid, „Promethidion”, przyp. red).

Drogi Panie Adamie, jeśli mogę tak do Pan się zwrócić, zapraszam do Ameryki, czas na to, aby opisać ją, a w niej i rodaków naszych, przede wszystkim kobietę, jakim poematem ojczystym. Tom drugi *Pana Tadeusza*, czas napisać, w którym główną osobą była by kobieta z Chicago. Zosia w kuchni pracująca, albo gdzie u jakiś bogatych Amerykanów na sprzątaniu, pilnowaniu dzieci i prowadzeniu domu. W moich oczach kobieta w Ameryce nabrała innego znaczenia niż w Europie, teraz wszystkie kobiety serdecznie kocham, w każdej widzę piękno i te wewnętrzne i te zewnętrzne. Czy to oprawę

oka i tok spojrzenia — czy to ramię, czy szyi obrót, czy głos, czy udatność ruchu, czy serca powab, czy łzę, czy arabską linię łęku stopy — czy włosów jedwab... — W każdej takiej kocham się bardzo serdecznie, bez względu, azali jest matką, żoną, wdową, siostrą, imperatorową, wiejską dziewczyną, księżną rzymską, hrabiną austriacko-polską etc. Od wydania *Pana Tadeusza* dwadzieścia lat mija, nowe pokolenie się urodziło, poemat o Polsce w Ameryce *Pani Zosia* czeka na swojego mistrza, co by Pańskim talentem go napisał. Czas kobietę przedstawić ciężko pracującą na kawałek chleba u boku mężczyzny w Chicago, w Ameryce wielkiej i dającej naszym rodakom zarobić na chleb. Matka, żona, chrześcijanka, to, co w ojczyźnie najwyżej cenione, tutaj ma dwukrotną wartość. Niech w litewskich kniejach pozostaną tamtejsi szlachcice z XVIII wieku, awanturnicy, safandudy, facecioniści, czy gawędziarze. Czas iść z duchem czasu XIX wieku. Zaokręć się Pan jak najszybciej do nas przybywaj, pokój mam obszerny dwa łoża w nim staną, zapraszam do siebie, Ameryka widziana oczami Polaka na swój poemat czeka.

Chicago, jesień 1853 rok.

Fot. Pixabay

*

A. Mickiewicz pisze list do C.K. Norwida

Szanowny i Wielmożny Panie!

Tego po Panu bym się nigdy nie spodziewał, że tak łatwo i szybko znalazł Pan w Chicago swoje miejsce na ziemi i pracę, której tak bardzo brakowało Panu w Europie. Nie będzie Pan jak Cygan szukający swojego miejsca, ale jak Żyd co znalazł swoją ziemię obiecaną i pracę po latach wędrówki. Co to za praca, Bóg raczy wiedzieć i niech on ma Pana w opiece. Emigracja polska to wioska za wioską chłopci skuszeni marzeniami o własnej ziemi i dolarach. Jak się Pan wśród nich odnalazł nie mam pojęcia, ale

Pana podziwiam, tak samo jak ich, bo ani oni, ani Pan nigdy nie pracowaliście pod dachem w fabryce, ani żadnej innej takiej instytucji, gdzie człowiek stoi obok człowieka i pracuje. Jak oni tam się czują, nie potrafię sobie wyobrazić, jak oni pracując całe życie w polu odnaleźli się w fabrykach i domach murowanych za tym oceanem, jeden Bóg raczy wiedzieć. Oni przybyli bez grosza, może, jeśli Bóg pozwolił z kilkoma dolarami w kieszeni bez zawodu, bez języka, bez umiejętności czytania i pisania. Ta droga w nieznaną – pokładam w Bogu nadzieję, – że nie będzie ich drogą krzyżową. Pan dla mnie jest pierwszym polskim szlachcicem, który pracuje w Chicago i to w rzeźni. W Ameryce, brata się z polskim ludem. Dla mnie jest Pan pierwszym polskim socjalistą, Polakiem, w którym uczucie socjalne stało się namiętnością, czynem i rzeczywistością, a wybuchnie ono w duszy ludzi prawdziwie religijnych i patriotycznych, takich właśnie jak Pan. Uczucia religijne i patriotyczne są podstawą socjalizmu. Co z tym uczuciem Pan zrobi nie wiem, ale żałuję mocno, że nie napisał Pan do mnie, gdy jeszcze był w Nowym Jorku, w którym to mam sporo przyjaciół amerykańskich. Gdy pisał Pan do mnie jesienią tego roku właśnie mijały dwa lata jak umarł mój wielki przyjaciel James Fenimore Cooper, autor za pewno i Panu znanej powieści pod tytułem *Ostatni Mohikanin*, ulubiona lektura europejskich chłopców, a także i polskich, bo jest w języku polskim wydana. Pana Coopera wiele lat temu w 1830 roku poznałem w Rzymie i odnalazłem w nim bratnią duszę. To on w następnym roku 1831 w Paryżu, Komitet Amerykańsko-

Polski zorganizował śląc wielką pomoc dla powstania listopadowego. Nie muszę Panu pisać, jakim wielkim przyjacielem był on Polaków, zjednał na członków Komitetu przeszło stu wybitnych Amerykanów, przebywających wówczas we Francji, ułożył płomienną odezwę do narodu amerykańskiego, wykazując, że pomoc Polsce jest jego obowiązkiem i że prawa Polski są bezsprzeczne. Jego córka Zuzanna jest ze mną w stałym kontakcie, ale na Wschodzie Ameryki mieszka.

Wracając do Pana wiem, jak Pan bardzo ceni sobie sztukę europejską, jak bardzo cenił sobie salony francuskie i polskie w Paryżu, a tu teraz takie wiadomości mi piszesz. Pan należący do najwybitniejszych polskich artystów we Francji. Pan malarz i rzeźbiarz, poeta i myśliciel bardzo cenne swoje talenty rozmienia na drobne i przodownikiem pracy, tłumaczem rodaków w rzeźni niemieckiej zostaje. Trudno jest mi w to uwierzyć jeszcze o tych Pańskich zmianach życiowych do naszych znajomych i przyjaciół nie pisałem, nie chciałem żadnej sensacji robić wśród poetów Lenartowicza, Krasickiego, czy innych. Czekam na Pański następny list nie bardzo wierząc w to, co było napisane w pierwszym, bo jak zgaduję pisał Pan go pod wpływem emocji, albo i jeszcze innych okoliczności. Jestem przekonany, że w następnym liście wszystkiemu Pan zaprzeczy i napisze tym razem w innym tonie, że zamierza wystawić swoje świeżo wykonane prace artystyczne, bardzo wysoko cienione przez miejscowych znawców w jakimś zacnym miejscu w Chicago i tym

samym przyczyni się do powstania nowej sztuki amerykańskiej, renesansu Ameryki. Nie uwierzę, że emigracja chłopska sprowadziła Pana do jednowymiarowego poziomu wszystkich emigrantów, którzy swoją obecność w Ameryce tylko ciężką fizyczną pracą zaznaczają.

Jeśli wiąże Pan swoje życie i służbę dla rodaków w rzeźni, nie wiem, co miałbym Panu powiedzieć, co miałbym napisać. Wspomnę na nasze długie rozmowy o literaturze i filozofii, pozwoliły mi one przekonać się, że rozmawiam z człowiekiem równym europejskiej cywilizacji, umiejącym osądzić rzeczywistość życia codziennego z najbardziej wyszukaną poezją francuską czy niemiecką. I teraz ten list o tym, jakiego dokonał Pan sądu o swoim życiu na uboczu spraw wielkich, życia wydającego się spokojnego i cichego na ziemi Waszyngtona, ale wiem, że to złudzenie i to też Pan wie. Widzę w Pańskich słowach wiele nieszczęść, przez jakie przeszedł Pan w Europie i ta chęć do pisania o prawdzie i pięknie, bo tylko prawda może być piękna, bo tylko piękno może być dobrem. Że zrozumiał Pan, że te francuskie i paryskie ozdóbki, kwiatki w kryształach wstawione na stołach z marmurowymi blatami są niczym, jeśli w nim głębszej myśli nie ma. Te błyskotki świecące jak robaczki w maju, gdy nadejdzie ich czas gasną i nawet wspomnienie o nich nie trwa dłużej niż chwila.

Jak mawiają Amerykanie; *and now last but no least*, chciałbym

wrócić do Pańskiej propozycji napisania dalszej części *Pana Tadeusza* o kobietach w Chicago, albo w Ameryce pod tytułem *Pani Zosia*, i tu po raz kolejny Pan mnie zaskoczył. Pomysł wydaje mi się arcyciekawy i przedni, ale ja jak Pan wspomnieć raczył, od wielu lat poezji nie pisałem i pisać już nie chcę. Przecenia mi Pan, to, co zrobiłem będąc młodym, zrobić w tym teraz wieku nie jestem w stanie. Tak samo jak do Ameryki nie zamierzam się wybierać, bo tu w Europie jest Polska i jej będę służył z całych moich sił dopóki mi ich starczy. Tutaj jest moja ojczyzna i rodzina, dzieci moje i moje sprawy do załatwienia. Poza tym nie zamierzam w Chicago w rzeźni pracować i po dziesięciu godzinach pracy ponad ludzkie siły w nocy świecę palić i poemat pisać, bo jak sam Pan wiesz, nikt tam złamanego grosza na poezję nie wyda, a polskiej arystokracji się tam nie znajdzie. Nie skarżę się na rodaków w Ameryce, co to za chlebem do niej popłynęli, a nie po poezję, i tutaj w Europie też za chlebem jesteśmy, ale do pisania wierszy w Chicago o polskich kobietach żadna siła mnie nie zmusi. Projekt Pański o Zosi uśmiech na mej twarzy wywołuje i nie mogę powstrzymać się od śmiechu, proszę wybaczyć mój styl i swawolność, ale znam powagę, piszemy o rzeczach ojczyistych, powinno być zrozumiałe dla każdego, kto kocha Boga i ojczyznę, a zatem dla pokojowej, dla ekonomy, dla stangreta (czy jak u was mówią dla fornala) nawet. Pan myślisz, że moje śliczne pisanie będzie się rymowało i z myślenia zwalniało, a także z estetycznych i etycznych doznań. Dlatego się uśmiecham na Pańską propozycję, bo uważa Pan, że poemat *Pani*

Zosia szybko trafi pod strzechy, ale ich w Ameryce w dużym urbanistycznym mieście już niewiele a Polska daleko. Prawda jest taka, że moje pióro, czym innym teraz jest zajęte, moje serce i głowa gdzie indziej, poza tym każdy, kto chce pisać musi czytać, mówić i rozmyślać o tym, co chce napisać. Ameryka jest daleko, tylko od strony pieniądza podziwiana, jak żyją w niej Polacy być może za sto lat po nas ktoś o nich napisze, ale czy w Polsce będą chcieć o tym czytać tego nie wiem. Trzeba nam wielkiego zapasu cierpliwości. Dziękuję za pamięć. W domu u mnie wszyscy zdrowi, bądź zdrow też. Za chwilę kończy się ten rok 1853, niech dobry Pan Bóg sprawi, aby nowy był jeszcze lepszy. Życzę wiele szczęścia i łask Bożych.

Z poważaniem.

Adam Mickiewicz

*

Część 2:

Romantycznych poetów listy - hipotetyczna korespondencja Cypriana Kamila Norwida z Adamem Mickiewiczem. Część 2.

Zobacz też:

Ameryka w oczach i pamiątkach wybitnych Polaków w XVIII, XIX i XX w. Część 1.

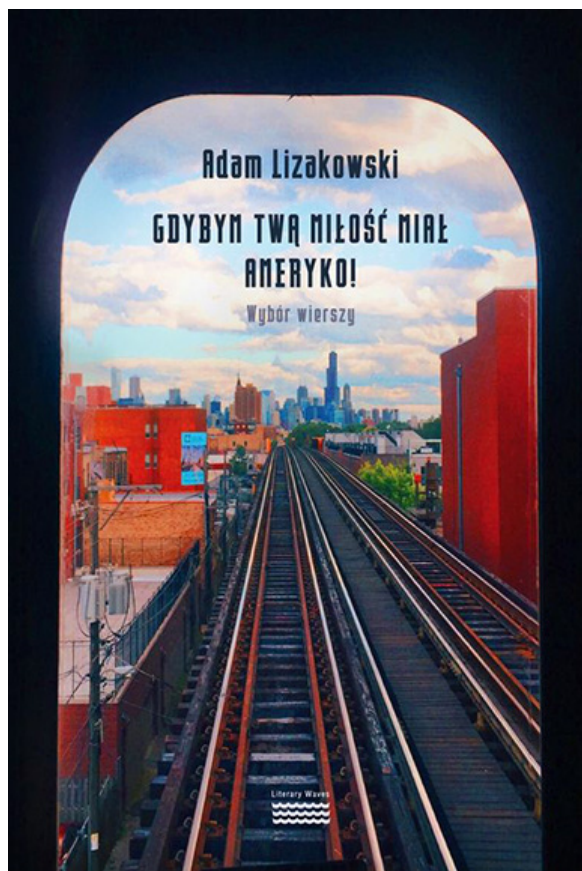
Ameryka w oczach i pamiątkach wybitnych Polaków w XVIII, XIX i XX w. Część 2.

Adam Lizakowski - sześć wierszy o Chicago

Gdybym twą miłość miał Ameryko!

Pochwała dla wyobraźni czerpiącej „z pnia lipy
czarnoleskiej”

*

Teresa Tomsia (Poznań)

Poeta powinien być psem

który wkłada nos do śmietnika ulicznego

wącha róże w cesarskim ogrodzie

szczeka i wyje do księżycy

nawet jeśli ten nie zwraca

na niego uwagi

(Adam Lizakowski „*Poeta*”).

*

*

Adam Lizakowski pisze o codzienności emigranta w tomiku *Gdybym twą miłość miał Ameryko!* (Literary Waves Publishing, red. Anna Maria Mickiewicz, Londyn 2022) jako krytyczny obserwator rzeczywistości, a jednocześnie uczestnik każdej godziny przetrwania na obczyźnie. Jego spojrzenie jest krytyczne, ukazuje brzydotę i paradoksy losu emigrantów, ale też jest pełne współodczuwania dla ludzkich wyborów, słabości,

utraconych nadziei:

Panie spójrz

czy widzisz upadłych aniołów

idą owinięci w brudne koce

stoją w kolejce/ za łykiem gorącej kawy

kęsem chleba.

Na okładce tomiku widnieje cytat z listu Czesława Miłosza do poety: „jednak opłaca się pisać prawdę, czy też starać się pisać prawdę, i to właśnie Pan robi, wbrew przyjętym opiniom, że poezja to co innego niż pisanie prawdy”.

Ponad trzydzieści lat poeta żył i działał twórczo w USA, a po powrocie w 2016 roku zamieszkał w Świdnicy, od dekady jego wiersze i wspomnienia pojawiają się też na polskim rynku czytelnicy (*Dziennik pieszycki*, 2016, *Jak zdobyto Dziki Zachód*, 2017). Urodził się w Wigilię w Dzierżoniowie w 1956 roku. Mieszkał w Pieszcach i pracował w Zakładowym Domu Kultury „Prządka” na stanowisku instruktora teatralnego. W grudniu 1981 roku, gdy w Polsce komuniści wprowadzili stan

wojenny, przebywał w Austrii, gdzie otrzymał azyl polityczny w marcu 1982 roku, a w czerwcu zdecydował się na emigrację do USA. Losy emigrantów to jeden z głównych wątków jego twórczości. Tłumaczył poezję Boba Dylana, Williamsa Carlosa Williamsa, Louise Glück, Carla Sandburga, Allena Ginsberga, Walta Whitmana. Był redaktorem naczelnym miesięcznika „Razem” wydawanego w San Francisco oraz wydawcą kwartalnika „Dwa Końce Języka” w Chicago, korespondował z pisarzami na emigracji: Czesławem Miłoszem, Jerzym Giedroyciem, Adamem Zagajewskim, Maciejem Niemcem. Przez wiele lat publikował w paryskiej „Kulturze” i nowojorskim „Przeglądzie Polskim”, ukazywał realia emigracyjnej egzystencji krytycznie, nie ukrywając własnych i cudzych słabości, motywów postępowania, negatywnych postaw, skomplikowania losów:

Gdybym twą miłość miał Ameryko,

ptaku złotopióry, codziennie o wschodzie

słońca śpiewałbym pieśń ludzi żyjących,

gdybym twe serce czuł gorące,

gdyby twa miłość była mą inspiracją

śpiewałbym tobie i o tobie, Ameryko,

wysoko, wysoko pod sam czubek Sears Tower

byłbym twoją miłością i pachniał dolarem,

przemierzał tve kaniony ulic,

prerie bogatych przedmieść,

wołałbym jesteś jedyna, jak jedno jest życie,

jak jedno stworzenie świata,

jedna Jerozolima, jeden Bóg, jedna Wisła,

gdybym twą miłość miał Ameryko,

gdyby twej miłości najmniejszy blask

na me serce padł, rozgrzał je,

gdybym chociaż raz jeden, jedyny raz

znalazł tve piórko, Ameryko, ptaku złotopióry

(...)

język mój byłby nie mieczem ani piórem,

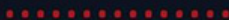
ale grubym pniem lipy czarnoleskiej,

gdybym twą miłość miał Ameryko!!!

Adam Lizakowski w wielu wierszach zwraca uwagę czytelnika na problem przemijania w poczuciu bezsensu i na to, jak ważne jest w życiu człowieka odczuwanie czasu oraz świadomość, czemu i komu służy swoim życiem. Autor pyta, jak wielką cenę płacić trzeba za materialny status emigranta, za niespełnienia, niepokoje o przyszłość. Czasem liryczne zamyślenia dają ukojenie, tak jak w *Chicagowskiej kołysance* z 1998 roku, gdy beznadziejną egzystencję – choć na chwilę tylko – przesłania piękno otaczającego świata:

(...) jednak oplaca się pisać prawdę czy też stracić się pisać prawdę, i to właśnie Pan robi, wbrew przyjętym opiniom, że „poezja” to co innego niż pisanie prawdy (...)

Czesław Miłosz
list prywatny do Adama Lizakowskiego 1987 rok

Adam Lizakowski – polsko-amerykański poeta, prozaik, tłumacz poezji amerykańskiej. Debiutował w warszawskim „Tygodniku Kulturalnym” w 1980 roku, autor ponad tuzina książek poetyckich. W latach 1981-2016 przebywał poza granicami kraju w USA.

Tłumaczył poezji m.in. takich twórców jak: Bob Dylan, Williams Carlos Williams, Louise Glück, Carl Sandburg, Langston Hughes, Allen Ginsberg oraz Walt Whitman. Także z angielskiego przełożył ponad 50 wierszy chińskiego filozofa i poety Lao Tse oraz wiele wierszy perskiego poety z XII w. Rumiego. Związany z poetyckim ruchem w San Francisco i Chicago. Był wydawcą kwartalnika „Dwa Końce Języka” w Chicago oraz redaktorem naczelnym miesięcznika „Razem” wydawanego w San Francisco. Przez wiele lat publikował wiersze w paryskiej „Kulturze” i nowojorskim „Przeglądzie Polskim”. Laureat Międzynarodowego Konkursu pt. „Zachodnie losy Polaków” im. gen. Stanisława Maczka (1996). Laureat Międzynarodowej Nagrody Fundacji Władysława i Nelli Turzańskich (Canada, 2000). Laureat Nagrody Polskiego Komitetu ds. UNESCO, Ministra Kultury (2008). Odznaczony Medalem Gloria Artis i Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski za wybitne zasługi w popularyzowanie polskiej kultury i literatury, oraz za osiągnięcia w pracy twórczej, przez prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej. Studiował dziennikarstwo na City College of San Francisco i UC Berkeley. Na Columbia College Chicago uzyskał tytuł Bachelor of Arts. Studnia ukończył z wyróżnieniem Cum Laude. Tytuł magistra (Master of Arts) otrzymał na Northwestern University w Evanston. Współpracuje online z literackim e-Dwutygodnik Literacko-Artystyczny, pisarze.pl oraz miesięcznikiem „Helikopter” z Ośrodkiem Postaw Twórczych we Wrocławiu.

Cena 27,95 zł

Wody jeziora Michigan kołysankę nucą,

ćwicząc glos na brzegu z kamieniami w ustach

z takim triumfem w głosie,

jakby nikt inny śpiewać nie umiał.

(...)

Noc przechadza się ulicą Fullerton

jak czarna dama we włosy wpięła księżyc złoty

kolia diamentów gwiazdami błyszczą,

biedak co liczył swe zyski nad biedą westchnął

bądź przeklęta godzino

w której otrzymałem paszport.

Poeta pochyla się nad losem emigrantów, którzy swoim trudem co dnia tworzą dobro Ameryki i przyczyniają się do mitu o spełnionym „amerykańskim śnie”. Oddając im głos, przywraca godność zapomnianym imionom, aby wszyscy spotkani na tej drodze życia mogli wypowiedzieć ukrywane żale i oczekiwania. Pojedynczy los to twarda rzeczywistość, praca od świtu do nocy, męka, niepewność jutra i ciągła walka o przetrwanie. Każdy człowiek, niezależnie od tego, czy przybył tam lata temu, czy wczoraj, pragnie odnowić życie, uciec przed prześladowaniem lub sobą samym, to wędrowiec, który ciągle jest w ruchu, w pragnieniu przemiany.

Niekiedy poeta pozwala sobie na osobiste refleksje, ale nostalgia mocno boli, chwyta za gardło, dlatego w tym zbiorze o „miłości Ameryki” niewiele znajdziemy liryków, więcej jest tu opisów miasta i życia sąsiadów, podobnie żyjących jak on emigrantów. Nostalgiczne wersy są przejmujące, a temat powrotu do ojczyzny

rzucony mimowolnie, żeby nie mógł przyłgnąć na dłużej, bowiem nostalgia niszczy i zniewala, osłabia siły niezbędne do przetrwania (*Jesienny poranek w Chicago*):

W nocy padał deszcz

był porywisty wiatr

„psa byś nie wygnał w taką pogodę”. [...]

Do tylnej szyby mojego samochodu

przykleiło się kilka liści

roześmianych złotem i purpurą.

Nie mam odwagi zapytać

„a dokąd to się wybieracie?”

Lizakowski dyskretnie przywołuje w wierszach polskie przysłowia, powiedzonka, określenia możliwe do metaforycznego odczytania w kontekście rodzimych klimatów (liście połyskujące „złotem i purpurą” odsyłają nas w domyśle do „złotej polskiej jesieni”). Bohater jego wierszy wie, że musi „grać kogoś, co

wszystko rozumie”, przetrwał przecież tyle lat, wchodząc pomału w obcą sobie kulturę, aż nauczył się głębiej rozpoznawać siebie, swoje potrzeby i nadzieje, realnie patrzeć na propozycje i możliwości, wiedzieć, na ile go stać. Nie chce być „grzeczny i uprzejmy” fałszywie (jak ojciec inżyniera, którego syn sprowadził do Ameryki – byłego sekretarza partii w powiatowym mieście – dawniej butny i groźny, dziś aż za bardzo unижony). Poeta podaje różne przykłady zachowania, rozumiejąc ludzkie wybory, a przede wszystkim przedstawia swoje wartości, jakimi się kieruje:

Moje wiersze to wspaniałe skrzydła

Na których latam ponad miejscami

O których nie mógłbym nawet pomarzyć.

(...)

Moje wiersze są jak moje koszule i krawaty

Barwne i strojne w zależności od okazji

Są garniturami i kapeluszami rejestru bólu i radości

Z nimi czuję się wygodnie gdy piszę o porach roku

W nich w kilku słowach oddają sens

Swojego życia, one rozpisane na głosy śpiewają

(Adam Lizakowski „*Moje wiersze*„).

Wiersze Adama Lizakowskiego są pochwałą dla wyobraźni czerpiącej z „grubego pnia lipy czarnoleskiej”, wyobraźni, która w najtrudniejszym nawet czasie staje się dla człowieka podporą i ocaleniem.

Recenzja ukazała się w „*Recogito*”, Paryż, jesień 2022 r.

*

Teresa Tomsia – poetka, eseistka, autorka prozy dokumentalizowanej i szkiców literackich *Niedosyt poznawania* (2018). Publikuje na łamach „*Toposu*”, „*Twórczości*”, „*Frazy*” (cykl: *W pamięci, w odbiciu*). Ostatnio ukazał się wybór jej wierszy *W cieniu przelotnego trwania* (WBPiCAK, 2021) i tomik *Liryki przedostatnie* (Flos Carmeli 2022). Mieszka w Poznaniu.

*

Zobacz też:

Adam Lizakowski - sześć wierszy o Chicago

Ameryka w oczach i pamiątkach wybitnych Polaków
w XVIII, XIX i XX w. Część 1.

Ameryka w oczach i pamiątkach wybitnych Polaków
w XVIII, XIX i XX w. Część 2.

Kłujący Krzak Róży,

czyli przemyślenia
własne na temat
książki pt. „Różewicz.
Rekonstrukcja. Tom
1”.

Tadeusz Różewicz, Praga 2007 r., fot. wikimedia commons

Adam Lizakowski (*Chicago/Pieszyce*)

Magdalena Grochowska napisała pierwszy tom biografii pt. „Rekonstrukcja, tom 1” poety Tadeusza Różewicza dla tych wszystkich, co chcą poza wierszami dowiedzieć się czegoś więcej o ich twórcy. Rekonstrukcja poety i jego życia, czyli odtworzenie czegoś ważnego, istotnego, powstała na podstawie zachowanych wierszy, dramatów, prozy, czyli twórczości poety. Autorka wykorzystwała do tego celu także listy, fotografie, wspomnienia bliskich i dalekich poety, z którymi los go zetknął. Dzięki jej ogromniej pracy książka powołała żywych i umarłych do opowiedzenia o kimś, kogo praktycznie znał każdy Polak urodzony po II wojnie światowej poprzez lektury szkolne, gazety,

teatry, słowem *mass media*. Historia opowiedziana swobodnie, czasem nawet mało dyskretnie, ale prawdziwie o życiu poety, Polaka.

Aby zrozumieć poetę i jego poezję, trzeba go zobaczyć poprzez jego życie, które było nie tylko inspiracją, ale także siłą napędową jego twórczości. Różewicz to barwny krzak róży w ogrodzie życia, mieszkający w kraju, gdzie największe święta państwowe to dni wielkich przegranych bitew, wojen, porażek na przestrzeni wieków, co to nie jest takie łatwe. Barwny krzak róży w szarym i biednym kraju przestraszonych ludzi, wiecznie się szamotających lub mocujących z wrogiem, którym była polityka, religia, literatura, kultura, własne korzenie, tożsamość, wewnętrzne urazy na psychice, uczucia niespełnienia i niemocy.

Wielu czytelników może zadać sobie pytanie skoro rodaków były „miliony”, to, dlaczego właśnie on? Dlatego, że jak mało kto, on potrafił pisać ważne wiersze zwrócone do świata, który wraz z nim stwarzał nową polską rzeczywistość po II wojnie światowej. Jak mało kto, on miał wewnętrzną swobodę i zdolność wysłowienia tego, co było nowe w polskiej poezji w drugiej połowie XX wieku. Był nowoczesny, a zarazem duch czasu przeszłego „miał go w swoim posiadaniu”, bo on należał do garstki poetów, którzy słyszeli ducha czasu, był jednym z najważniejszych z nich dźwigający na swoich ramionach wszystkie polskie obciążenia związane z historią i polityką. Z

tego powodu odczuwał zmęczenie, jego ironia i cynizm dawały często znać o sobie, unikał ludzi ze swojego kręgu, nie brał udziału w zebraniach i jeśli musiał coś zrobić lub „wykonać” nie robił tego z uśmiechem, ale z grymasem lub kpiną. Taki był.

W biografii Grochowskiej Różewicz wciąż żyje, pisze o wojennych przeżyciach w czasie teraźniejszym, to one były ważnym elementem kształtującym jego osobowość, ale w przeciwieństwie do większości Polaków nie zachował ich tylko dla siebie.

Wrześniową klęskę przyjął, jako klęskę. Majową także, co do tego nie miał żadnych złudzeń. On otworzył się na teraźniejszość i przyszłość, zaczął uczestniczyć w życiu kraju, jako dziennikarz i jako poeta. Zdał sobie szybko sprawę z tego gdzie jest jego miejsce, nikogo ostro nie osądzał, a swojego życiowego wyboru nie traktował, jako poświęcenia się „wyższej sprawie”, niczego nie idealizował ani niczemu się nie dziwił.

Książka jest tak skomponowana (bo jest to prywatny punkt widzenia – spojrzenie autorki), aby czytelnik nie był narażony na męki wyższego rzędu typu, co poeta miał na myśli pisząc to i to, lub mówiąc to i to. Przykładów i dowodów na to jest wiele. Np. strona 28 – *Różewicz sucho donosi Tchórzewskiemu w 1969 r.... jakaś osa wlaźła mi do wnętrza*. Pół strony dalej na 29 jest już rok 2003 – *Olek robi serię zdjęć twarzy Różewicza*.

Wbrew temu, że jest to „ciężka” lektura to łatwo się ją czyta.

Wielu czytelników poezji Tadeusza Różewicza będzie zdziwiona tym, że jego matka była córką rabina i w wieku 12 lat uciekła z domu, została z niego uprowadzona lub świadomie, jako dziecko, zdecydowała się na życie poza społecznością żydowską. Trafiła do księdza w miejscowości Osjaków koło Wielunia, który ją ochrzcił i wychował, przyuczył do zawodu, a z czasem wydał za mąż w wieku 18 lat za starszego od niej o 10 lat, przyszłego ojca poety, skromnego urzędnika państwowego Władysława.

Na przestrzeni stu lat rodzina matki poety „rozwiąła się jak mgła”. Tym sprawom jest poświęcony rozdział 3 pt. „Wyszedłeś z matki razem z krwią”. Pani Grochowska zgłębia ten temat z dociekliwością detektywa, razem z nią odwiedzamy miejsca w przestrzeni i czasie, który został zamknięty w ludzkich słowach i pamięci. Matka jego była bardziej Polką i katoliczką niż wiele innych matek Polek od pokoleń mających „polską krew” od Bałtyku po Tatry. Wielu Polaków ma problem pod tym względem z Różewiczem i coraz częściej spotykam sformułowania, że Różewicz kamufłował lub ukrywał swoje żydowskie korzenie, argumentując swoje przepuszczenia tym, że matka urodziła się w rodzinie żydowskiej, więc musiała być Żydówka. Ludzie piszący o tym, że Różewicz miał cokolwiek wspólnego z Żydami, nie wiedzą o czym piszą. Między pochodzeniem, a wychowaniem może być ogromna różnica, wręcz przepaść kulturowa – w literaturze/poezji, pisaniu wierszy, gdy się pisze całym sobą, gdy potrzebna jest osobowość w stu procentach.

MAGDALENA GROCHOWSKA

RÓŻEWICZ

REKONSTRUKCJA

I

Poeta urodził się i dorastał w kulturze polskiej, tylko i wyłącznie mówił po polsku i myślał jak Polak, żył jak Polak, chodził na lekcje religii jak Polak i żadnej religii i kultury poza polską nie znał. Jakie to jest skrywanie czy kamuflaż swojego pochodzenia, można po raz kolejny się zapytać? A jeśli powstawały wiersze o holokauście, to nie dlatego, że napisał je, Żyd, ale dlatego, że czuł się człowiekiem, humanistą, którego drugi człowiek rozczarował. Cywilizacja nie zdała egzaminu z człowieczeństwa, poeta był zawstydzony tym, że jest członkiem społeczeństwa. Temat ten można zakończyć słowami żony poety,

która powiedziała - *Ani Tadeusz, ani matka nigdy na ten temat nie rozmawiali. (s.61)*. Trzeba dać wiarę słowom żony poety i uszanować milczenie matki.

Na pytania jak było w partyzantce, wcale nie odpowiadał, albo mówił „stare mądrości”, archaiczne doświadczenia żołnierzy wszystkich armii świata. Najpierw było o onucach, jak ważna jest umiejętność założenia ich na nogi, bo od nich zależało życie żołnierza/partyzanta. Mówił wprost, bez ogródek, że dzień zaczynał się od polowania na wszy, bo one były wszędzie - *a najgorsze były te na jajach, bo się w nie wżerały i nie było łatwo je wyciągnąć*. Czy tyle ma do powiedzenia partyzant po dwóch latach spędzonych w lesie?

Różewicz i Kraków

Po wojnie młody poeta, dzięki wcześniejszej korespondencji z uznanym poetą Julianem Przybosiem, z Częstochowy trafił do Krakowa. Zamieszkał w legendarnym już dzisiaj domu przy ulicy Krupniczej 22. Jak pisze autorka książki - *Machina terroru nabrała rozpędu (s. 271)*. Skończył się terror hitlerowski, rozpoczął się terror stalinowski, a Różewicz szukał własnej formy poetyckiej, sposobu, aby wyrazić siebie jak najprościej. Pyta czy jest możliwa poezja po Auschwitz? Koszmar wojny, bolesne doświadczenia, upadek człowieka, a nawet ludzkości. Powojenny niepokój, który przerodzi się w nieustający-wieczny

niepokój. Poezja nie może być protestem przeciw czemuś, skargą małego człowieka, krzykiem duszy, narzucaniem się Bogu ze swoimi problemami istnienia. Poniżenie człowieka przez człowieka, tortury, zbydlęcenie, udręka i szczenie jednego na drugiego, dzierganie numerków na rękach, które człowiek ma aby służyły mu do pracy. Krew przelana, blizny zadane na ciele i psychice, znieczulenie, czy wolno o tym zapomnieć? Jak można o tym pisać? Czy twórcy powinni oskarżać morderców, wszystkich tych, którzy są winni? Czy po Auschwitz da się jeszcze pisać wiersze? Różewicz odpowiada - *da się i pisze się, aby kurz zapomnienia nie pokrył pokrzywdzonych i zamordowanych.*

Wyprowadzka do Gliwic

Różewicz nie najlepiej się czuje w Krakowie, studiów nie kończy, w 1950 roku przenosi się do Gliwic, gdzie poślubia swoją ukochaną dziewczynę, Wiesławę i zakłada rodzinę. Jego młodszy, nieżyjący od kilku lat syn Jan określa to, jako „spadek wojenny po bracie”. Na prowincji śląskiej jest mu chyba dobrze, odnajduje się. Pracuje, jako dziennikarz, wyjeżdża za granicę, synowie Kamil i Jan rosną. W listach do znajomych świat literacki ten warszawsko-krakowski określa, jako „wychodek”, „wszystko literackie”, „monstrualne gówno”. Ma ku temu powody, aby tak pisać pod koniec roku 1951, gdy w Polsce stalinizm osiąga swoje apogeum. Seweryn Polak, Grzegorz Lasota i inni atakują go za Eliota i Miłosza, poecie z trudem udaje się ująć całość z tej

nagonki, chociaż, nie były to żarty i można było trafić do więzienia na wiele lat. Wiele lat później wspomniany Lasota powie, że zaszadził się, jak wielu, stalinizmem.

Różewicz a Miłosz

Pod koniec książki autorka powołuje się na profesora Andrzeja Skrendo, który zastanawia się nad tym, dlaczego Różewicz nazwał Miłosza starszym bratem. I Skrendo sam sobie odpowiada - *To znaczy zaakceptować to, że jest się drugim - po starszym bracie.* Różewicz czuł się drugim wynikało to między innymi z tego, że to Miłosz napisał wiersz „Do Tadeusza Różewicza, poety”. (s. 398). Poza tym powtórzę za profesorem - dostał nagrodę Nobla i był bardziej znany w świecie niż Różewicz.

Na pytanie: „Kim jesteś?”, Tadeusz Różewicz odpowiedział przed laty: - *Kto mnie uważnie czyta, ten wie.*

Czesław Miłosz odpowiedziałby na sto stronach, albo napisałby książkę o tym kim jest.

Dzieciństwo

Spójrz na niemiecką mapę sztabową z czasu pierwszej

wojny:

To jest dolina Niewiaży, samo serce Litwy.

Kto nią jechał, po obu stronach widział białe dwory.

Tu oto Kałnoberże, naprzeciwko Szetejnie,

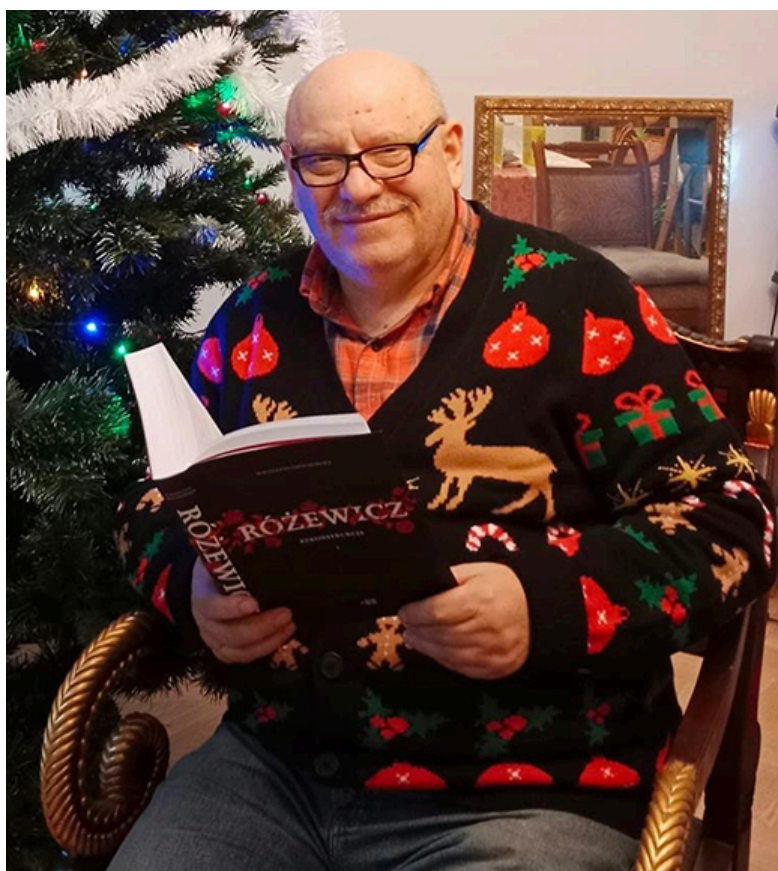
Dom, w którym się urodziłem, wyraźnie widoczny.

(Czesław Miłosz, „Rok 1911” z tomu „Kroniki”)

Dalej by jeszcze dodał, że urodził się 30 czerwca 1911 roku w Szetejniach na Litwie, jako syn Aleksandra Miłosza i Weroniki z Kunatów, że był świadkiem wszystkich ważniejszych wydarzeń XX wieku, począwszy od rewolucji październikowej, przed którą uciekał z rodzicami, jako 6-letni chłopiec, po ruchy hipisowskie w Berkeley i wojnę w Wietnamie, powstawanie „Solidarności”, aż do upadku komunizmu. Niemal wszystkie prądy myślowe i literackie począwszy od romantyzmu w XIX wieku po XX lecie międzywojenne, poprzez dwudziesty wiek stałyby się przedmiotem jego refleksji.

Różewicz jest ojcem współczesnej poezji polskiej, jaka powstała po II wojnie światowej, a nie Miłosz. Porównywać Miłosza i Różewicza to jakby porównywać księgowego z powiatowego miasteczka z prezesem *Bank of America*, Mozarta z Salierim, czy Picasso z Matissem, C.K. Norwida z Waltem Whitmanem, czy Boba Dylana z Wojciechem Młynarskim. Poetycko było mu o wiele bliżej do Przybosa niż do Miłosza.

Od strony politycznej Różewicz miałby, o czym rozmawiać z młodszym bratem Miłosza Andrzejem, który miał podobny wojenny życiorys. Żołnierz AK w Wilnie i na Litwie, ratował Żydów, udzielał pomocy polskim oficerom w ucieczce z obozów internowania. Pan Czesław takiego życiorysu nie miał, chodził po Warszawie w czasie wojny z litewskim paszportem.

Adam Lizakowski czyta książkę Magdaleny Grochowskiej o Tadeuszu Różewiczu

Książkę bardzo cienionej dziennikarki Magdaleny Grochowskiej polecam, z wielką niecierpliwością czekam na drugi tom biografii mojego poety z Wrocławia. Muszę dodać – ja też czekam – wraz z armią poetów, którzy urodzili się po wojnie i debiutowali nie ważne czy pięć, dziesięć, czy pięćdziesiąt lat temu. Wszyscy

jesteśmy żołnierzami Generała T. Różewicza.

Źródła: Wszystkie cytaty pochodzą z Magdalena Grochowska, Różewicz. Rekonstrukcja. Tom 1, Wydawnictwo Dowody na Istnienie, Warszawa, 2021 r.

Adam Lizakowski grudzień, Świdnica 2021 r.

*

Zobacz też:

Jowialny Różewicz

Poemat „Salut

Au Monde!” Walta Whitmana

Adam Lizakowski (*tłumaczenie*)

Walt Whitman, George C. Cox (1851-1903, photo), Adam

Cuerden (1979-, restoration), Library of Congress's Prints and Photographs division, wikimedia commons

Walt Whitman

Salut Au Monde!

1.

O, weź mnie za rękę, Walcie Whitmanie!

Takie wirujące cudowności! Takie widoki i dźwięki!

Wszystkie połączone w nieskończoności, jedno z drugim!

Każde odpowiada każdemu - wszystkie dzielą ziemię ze wszystkimi.

*

Co się w tobie rozrasta, Walcie Whitmanie?

Jakie fale i ziemie dojrzewają?

Jakie klimaty? Jacy ludzie i kraje są tutaj?

Kim są te niemowlęta? Niektóre się bawią, inne drzemią.

*

Kim są te dziewczyny? Kim są te zameżne kobiety?

Kim są trzej starcy idący powoli z ramionami

Splecionymi na szyjach?

Co to za rzeki? Jakie to lasy i owoce?

Jak nazywają się te góry, wznoszące się tak wysoko

We mgły?

Co to za mrowia mieszkań, wypełnione mieszkańcami?

2.

We mnie szerokość geograficzna się poszerza, długość się wydłuża,

Azja, Afryka, Europa są na wschodzie - Ameryce przeznaczony jest

Zachód;

*

Gorący równik obejmuje wypukłą ziemię;

Ta obraca się na osiach północny i południa, te łączą ją;

We mnie jest najdłuższy dzień – słońce wschodzi

Pochylonymi pierścieniami – nie zachodzi przez miesiące,

Wyczekuje na swój czas we mnie zorza polarna,

Unosi się nad horyzontem i ponownie zachodzi.

*

We mnie strefy, morza, katarakty, równiny, wulkany,

archipelagi,

Oceania, Australia, Polinezja i szereg

Wysp Indii Zachodnich.

3.

Co słyszysz Walcie Whitmanie?

*

O poranku,

Słyszę śpiew robotnika i żony farmera,

W oddali słyszę odgłosy dzieci i zwierząt;

Słyszę pełne emocji okrzyki Australijczyków ścigających
dzikiego konia,

Słyszę hiszpański taniec z kastanietami w cieniu kasztanów,
przy dźwiękach

Mandoliny i gitary,

Słyszę gwar znad Tamizy,

Słyszę żarliwe pieśni francuskie o wolności,

Słyszę melodyjne przyśpiewki starych poematów włoskiego
gondoliera;

Słyszę straszną armię szarańczy w Syrii, gdy atakuje

zboże i trawy,

Słyszę, koptyjski przyśpiewki przed zachodem słońca, w zadumie opadające na

Czarną pierś Nilu czcigodnej, potężnej matki:

Słyszę ćwierkot Meksykanina poganiającego muła i

jego dzwoneczki

Słyszę, nawoływanie arabskiego muezin z wieży meczetu,

Słyszę chrześcijańskich kapłanów przy ołtarzach ich kościołów, słyszę

odpowiedzi basu i sopranu;

Słyszę okrzyk Kozaka i głos marynarza dobiegający z nad morza

Ochockiego.

Słyszę sapanie niewolników pól kawowych,

gdy w grupach maszerują, skuci łańcuchami po dwóch

i trzech za ręce i kostki,

Słyszę, Hebrajczyka czytającego księgi i psalmy,

Słyszę zrymowane mity Greków i pełne mocy legendy

rzymskie;

Słyszę opowieść o boskim życiu i krwawej śmierci pięknego

Boga, Chrystusa,

Słyszę, jak Hindus uczy swojego ulubionego ucznia
przypowieści

o miłości i wojnie, pisanych trzy tysiące lat temu

przez poetów a troskliwie przekazywanych dzisiaj.

4.

Co widzisz Walcie Whitmanie?

Kogo pozdrawiasz, kto to jest, i kto ciebie pozdrawia jeden
po drugim?

*

Widzę wielki, okrągły cud, obracający się w przestrzeni,

Na jego powierzchni małe gospodarstwa, wioski, ruiny,
cmentarze, więzienia,

fabryki, pałace, szałas barbarzyńcy, namioty nomadów,

namioty koczowników;

*

Widzę zacienioną część, w niej ludzie śpią,

i część słoneczną po drugiej stronie,

Widzę zadziwiające szybkie zmiany światła i cienia,

Widzę odległe krainy, tak rzeczywiste i bliskie ich
mieszkańcom jak

mój kraj jest dla mnie.

*

Widzę olbrzymie obszary wodne,

Widzę szczyty górskie, widzę pasma Sierry i Andów,

Widzę wyraźnie Himalaje, Chian Shahs, Altaj, i Ghaty,

Widzę potężne szczyty Elbrusu, Kazbeku, Bazardżusi,

Widzę Alpy Styryjskie i Alpy Kornijskie,

Widzę Pireneje, Bałkany, Karpaty, a na północy -

Dofrafields i wystający ponad morze wulkan Hekla.

*

Widzę Wezuwiusza i Etnę, Góry Księżycowe i

Czerwone Madagaskaru,

Widzę pustynie libijskie, Arabii i Azji,

Widzę ogromne, groźne góry lodowe Arktyki i Antarktydy,

Widzę oceany większy i mniejszy Pacyfik i Atlantycki

Zatokę Meksykańską, morze brazylijskie i morze

Peruwiańskie;

Wody Hindustanu, morze chińskie i Zatokę Gwinejską,

Wody Japonii, piękna zatokę Nagasaki otoczona górami;

Widzę wybrzeża Morza Bałtyckiego, Kaspijskiego,
Botnickiego, wybrzeża brytyjskie i

Zatokę Biskajską,

W jasnych promieniach słońca Morze Śródziemne i wyspy
jedna

po drugiej,

Morze Białe i morze wokół Grenlandii.

*

Widzę żeglarzy świata,

Niektórych w objęciach sztormów, innych stojących na
wachcie,

Niektórzy dryfują bezradnie, inni cierpią na choroby

zakaźne.

*

Widzę żaglowce i parowce świata, niektóre zakotwiczone w portach, niektóre na pełnym morzu,

*

Niektórzy opływają Przylądek Dobrej Nadziei, drudzy

Zielony Przylądek, a inni przylądki

Guardafui, Bon lub Bajadore,

*

Inni kierują się na Dondra, inni na Cieśninę Sundajską, inni na przylądek

Łopatka, inni na Cieśnię Beringa,

Inni na przylądek Horn, inni płyną do Zatoki Meksykańskiej lub koło Kuby

lub Hayti, inne do Zatoki Hudsona lub na morze Baffina,

Inni przepływają przez cieśniny Dover, inni wpływają do Wash, inni do

Zatoki Firth, inni okrążają Cape Clear, inni przylądek Lands End,

*

Inni zmierzają do Zuyder Zee lub Szeldu,

Inni, odwiedzają i opuszczają Gibraltar lub Dardanele,

Inni ciężko torują swą drogę przez północne zasy śnieżne,

Inni płyną w górę lub w dół na Obi lub Lenie,

Inni Nigru lub Kongo, inni Indu Brahmaputry

i Kambodży

Inni czekają w gotowości w portach australijskich,

Czekają w Liverpoolu, Glasgow, Dublinie, Marsylii, Lizbonie, Neapolu,

Hamburgu, Bremie, Bordeaux, Haga, Kopenhadze,

Czekają w Valparaiso, Rio Janeiro, Panamie.

5.

Widzę sieci linii kolejowych świata,

Widzę je w Wielkiej Brytanii, widzę je w Europie,

Widzę je w Azji i Afryce.

*

Widzę elektryczne telegrafy świata,

Widzę strzępy wiadomości o wojnach, śmierci, stratach,
zyskach,

pasje mojej rasy.

*

Widzę długie koryta rzek na ziemi,

Widzę Amazonkę i Paragwaj,

Widzę cztery wielkie rzeki Chin, Amour, Żółtą Rzekę,

Yiang-tse i Perłową

Widzę, gdzie płynie Sekwana i gdzie Dunaj, Loara,

Rodan i Guadalquiver,

Widzę jak się wije Wołga, Dniepr, Odra,

Widzę, jak Toskańczyk płynie w dół Arno, a Wenecjanin po

Pad,

Widzę greckiego marynarza wypływającego z Zatoki

Egejskiej.

6.

Widzę kolebkę starożytnego imperium Asyrii oraz Persji i

i tego w Indiach,

Widzę ujście Gangesu nad wysokim brzegiem Saukary.

*

Widzę to miejsce idei Bóstwa wcielonego przez awatary w
ludzką postać,

Widzę miejsca sukcesji kapłanów na ziemi, wyrocznie,
ofiary, bramini, sabianie, lamy, mnisi, mufici,
egzorcyści,

Widzę, Druidów gdy spacerują po gajach Mony, widzę
jemioły
i werbeny,

*

Widzę świątynie, gdzie umierały ciała Bogów, widzę
stare symbole.

Widzę, Chrystusa jedzącego wśród młodych i starych
na ostatniej wieczerzy,

Widzę, gdzie silny, boski młody człowiek, Herkules, służył
długo i

wiernie, a potem zmarł,

Widzę miejsce niewinne, bogate w życie i nieszczęśliwego
losu

pięknego syna nocy, atletycznego Bachusa,

Widzę w Knepha, ubranego na niebiesko, z koroną z piór
na głowie,

Widzę Hermesa umiłowanego , niespodzianie umierającego,
mówiącego do

ludzi; Nie płaczcie a mną,

To nie jest mój prawdziwy kraj, żyłem wygnany z mojego
prawdziwego

kraju, teraz tam wrócę,

Wracam do sfery niebieskiej, gdzie na każdego przyjdzie
kolei.

7.

Widzę pola bitew świata, rośnie na nich trawa i

kwiaty i kukurydza,

Widzę ślady starożytnych i współczesnych wypraw.

Widzę bezimienne mury, starodawne przesłania nieznanych

wydarzeń i bohaterów kronik ziemskich.

wydarzenia, bohaterowie, zapisy ziemi.

*

Widzę miejsca sag,

Widzę sosny i jodły rozdarte przez podmuchy wiatrów
północy,

Widzę rumowiska granitowe i klify, widzę zielone łąki i
jeziora,

*

Widzę kopce skandynawskich wojowników,
kamieniami usypano je wysoko na krawędzi niespokojnych
oceanów,
aby duchy umarłych zmęczone ciszą grobów mogły wzbić
się
i popatrzeć na szalejącą kipieli i odświeżyć się w burzach,
bezmiarach, swobody działania.

,

Widzę stepy Azji

Widzę kurhnany Mongolii, widzę namioty Kałmuków i

Baskirowie,

Widzę koczownicze plemiona ze stadami wołów i krów,

Widzę krainy płaskie, pocięte wąwozami, widzę dżunglę i
pustynie,

Widzę wielbłąda, dzikiego rumaka, dropa, owcę o grubym ogonie,

antylope i wilcze jamy.

Widzę wyżyny Abisynii,

Widzę stada kóz karmiących się i widzę figę, tamaryndę, daktylę,

Widzę pola obsiane trawą abisyńską-pszenicą i miejsca zielone i złociste.

Widzę brazylijskiego kowboja,

*

Widzę Boliwijczyka wspinającego się na górę Sorata,

Widzę Wacho* przekraczającego równiny, widzę niezrównanego jeźdźca

z lasso na ramieniu,

Widzę ponad pampasami zaganianie dzikiego bydłem dla ich kryjówek.

Wacho* - król Longobardów w latach ok. 510-540.

8.

Widzę regiony śniegu i lodu,

Widzę bystrookiego Samoiede i Fina,

Widzę łowcę fok w jego łodzi, unoszącego lance,

Widzę Syberyjczyka w sankach ciągniętych przez psy,

Widzę łowców morświnów, widzę załogi wielorybników z
południowego

Pacyfiku i północnego Atlantyku,

Widzę urwiska, lodowce, potoki, doliny Szwajcarii -
pamiętam

długie zimy i izolacja.

9.

Widzę miasta świata i losowo staje się ich

Mieszkańcem,

Jestem prawdziwym paryżaninem,

Jestem mieszkańcem Wiednia, Petersburga, Berlina,
Konstantynopola,

Jestem z Adelaide, Sidney, Melbourne,

Jestem z Londynu, Manchesteru, Bristolu, Edynburga,
Limericku,

Jestem z Madrytu, Kadyksu, Barcelony, Porto, Lyonu,
Brukseli, Berny,

Frankfortu, Stuttgartu, Turynu, Florencji,

Należę do Moskwy, Krakowa, Warszawy lub na północ w
Christiania

albo w Sztokholmie, w syberyjskim Irkucku lub na jakiejś
ulicy w

Islandii,

Wpadam do nich wszystkich i opuszczam je znów.

10.

Widzę opary, wyziewy z niezbadanych krajów,

Widzę ludy dzikie, łuk i strzałę, zatrute ostrze,

fetysz i obi.

*

Widzę miasta afrykańskie i azjatyckie,

Widzę Algier, Trypolis, Dernę, Mogadorę, Timbuctoo,
Monrovię,

Widzę mrowie ludzkie Pekinu, Kantonu, Benares, Delhi,
Kalkuty, Tokio,

Widzę Krumana w jego chacie oraz Dahomejczyków i
Aszanti

w swoich chatach

Widzę Turka palącego opium w Aleppo,

Widzę malownicze tłumy na targach w Chiwie i tych

w Heracie

Widzę Teheran, widzę Maskat, Medynę i piaszczystą
pustynię,

widzę karawany mozolnie się posuwające,

,

Widzę Egipt i Egipcjan, widzę piramidy i obeliski,

Patrzę na wykute historie, rejestr podbojów królów,
dynastie,

wyryte na płytach z piaskowca lub na blokach granitowych,

Widzę zabalsamowane mumie owinięte płótnem, w
grobowcach w Memphis,

leżą tam wielu stuleci,

Patrzę na zabitego Tebańczyka, o dużych oczach z szyją
przekrzywioną

na bok, z dłoni złożonymi na piersi.

*

Widzę wszystkich usługujących świata, pracujących w pocie
czoła,

Widzę wszystkich więźniów w więzieniach,

Widzę defekty ludzkich ciał,

ślepotę, głuchoniemych, idiotów, garbatych, wariatów,

piratów, złodziei, zdrajców, morderców, żyjących z pracy
innych ,

bezbronnie niemowlęta i bezradnych staruszków.

*

Wszędzie widzę mężczyzn i kobiety,

Widzę serdeczną przyjaźń między filozofami,

Widzę konstruktywność mojej rasy,

jej osiągnięcia, wytrwałość i pracowitość,

pozycje społeczne, kolory skóry, niecywilizowanych i
cywilizacje,

jestem wśród nich, mieszam się nimi bezkrytycznie,

I pozdrawiam wszystkich mieszkańców ziemi.

11.

Kimkolwiek jesteś!

Córką lub synem Anglii!

Pochodzisz z potężnych słowiańskich plemion i imperiów!
Rosjaninem z Rosji!

Jesteś czarnym, Afrykańczykiem, z boską duszą, duży,
pięknie zbudowany,

o szlachetnych proporcjach, jesteśmy sobie równi!

Ty, Norwegu! Szwedzie! Duńczyku! Islandczyku! Ty,
Prusaku!

Ty, Hiszpanie z Hiszpanii! Ty, Portugalczyku!

Ty, Francuzko i Francuzie z Francji!

*

Ty, Belgu! Ty, Holendrze, miłośniku wolności! (pochodzenie mam holenderskie)

*

Ty, solidny Austriaku! Ty, Lombardzie! Węgrze! Czechu!
Chłopie z

Styrii!

Ty, sąsiedzie znad Dunaju!

Ty, robotniku znad Renu, Łaby lub Wezery! Ty,
pracująca kobieto także!

Ty, Sardyńczyku! Bawarczyku! Szwabie! Sasie! Wołosie!
Bułgarze!

Ty, Rzymianinie! Neapolitańczyku! Ty, Greku!

Ty, zwinny matadorze na korridzie w Sewilli!

Ty, góralu żyjący swobodnie na Taurusie lub Kaukazie!

*

Ty, pastuchu, pilnujący pasących się klaczy i ogierów!

Ty, pięknie zbudowany Persie w galopie strzelający z łuku
do tarczy!

Ty, Chińczyku i Chinko w Chinach! Ty Tatarze w Mongolii!

Wy, kobiety świata, wypełniające swe obowiązki!

Ty, Żydzie wieczny tułacz, podstarzały, podejmujący ryzyko,
aby

jeszcze jeden raz stanąć na ziemi syryjskiej!

Wy, wszyscy inni Żydzi, czekający we wszystkich krajach na
waszego Mesjasza!

Ty, Armeńczyku pełen zadumy rozmyślający nad dopływem

Eufratu!

Ty, wpatrujący się ruinom Niniwy!

Ty, wspinający się na górę Ararat!

Ty, pielgrzymie o obolałych stopach, witający odległe
błyszczące

minarety Mekki!

Wy, szejkowie rządzący swoimi rodzinami i plemionami

wzdłuż drogi od Suezu aż do Bab-el-mandeb!

Ty, plantatorze oliwek uprawiający je na polach Nazaretu,
Damaszku-

lub nad jeziorem Tyberiadzkim!

Ty handlarzu z Tybetu, handlujący w głębi lądu lub targujący
się

w sklepach Lhassy!

Ty, Japończyku lub Japonko! Ty, żyjący na Madagaskarze,

Cejlonie,

Sumatrze lub Borneo!

Wy, wszystkie kontynenty, Azja, Afryka, Europa, Australia,
bez różnicy

z którego miejsca!

Wy, wszyscy z niezliczonych archipelagów morskich!

I wy, ze wszystkich następnych stuleci, słuchacie mnie!

*

I wy, wszyscy i każdy, których nie wymieniłem, was to też

dotyczy!

Żyćcie sto lat w zdrowiu i szczęściu, najlepsze życzenia ode
mnie i Ameryki!

*

Każdy z nas jest potrzebny!

Każdy z nas jest w niczym nieograniczony – każdy z nas ma prawo

aby tutaj być,

Każdy z nas ma odwieczne prawo bycia na ziemi,

Każdy z nas tutaj jest tak samo boski jak każdy inny.

12.

Ty, Hotentocie z mlaskającym językiem! Wy, hordy włochate!

Wy, niewolnicy złani potem lub zalani krwią!

Wy, ludzkie postacie, z nieprzeniknionym, przerażającym
wyrazem twarzy brutali!

Ty, biedny koboo*, wzgardzony przez wzgardzonych,
patrzących

z góry na twój łamliwy język i duchowość!

Ty, karle z Kamczatki, Grenlandczyku, Lapończyku!

Ty, Aborygenie, nagi, czerwony, okropny, z wystającą wargą,
pełzasz

za jedzeniem!

*

Ty Kafrze*, Berberze, Sudańczyku!

Ty, wychudły, nieokrzesany, niewykształcony Beduinie!

Ty, zakażony tłumie w Madrasie, Nankinie, Kaubulu, Kairze!

Ty, prymitywny wędrowcze z Amazonii! Ty, Patagończyku!

Ty, Fidżyjczyku!

Każdego z was i wszystkich razem was szanuję!

Złego słowa przeciwko wam i miejscu waszym nie powiem!

(W odpowiednim czasie się spotkamy, gdy on nadejdzie).

***Koboo - nazwa XIX wieczna mieszkańców mokradeł
w Indonezji.**

* W XIX i XX wieku biali koloniści z południowej Afryki

używali słowa „Caffre”, aby scharakteryzować czarną większość regionu jako gorszą rasę pochodzenia afrykańskiego.

13.

Moja dusza przeleciała nad ziemią ze zrozumieniem i determinacją.

Szukałem równych sobie i kochanków i znalazłem ich gotowych

czekających mnie we wszystkich krajach.

Myślę, że jakaś boska moc zrównała mnie z nimi.

Wy, mgły, myślę, że uniosłem się z wami, uleciałem na

dalekie kontynenty i opadłem nie bez powodów,

Wydaje mi się, że razem z wami wiałem wiatry;

Wy, wody, razem z wami obmywałem wszystkie brzegi,

Byłem w każdym korycie rzeki, w każdej cieśninie na tym

globie,

Stałem mocno na półwyspach i w górach wysokich

krzycząc:

*

Salut au Monde!

Do którekolwiek miast światło lub ciepło dociera, ja także
tam

dotrę,

*

Do którekolwiek wysp, dolatują ptaki, ja także tam dolecę.

Do was wszystkich w imieniu Ameryki.

Wysoko prostopadle rękę podnoszę, czynię znak,

Dla wszystkich po mnie abym zawsze był widoczny

We wszystkich miejscach i domach ludzi.

Autograf Walta Whitmana, fot. wikimedia commons

**Tłumaczenie z języka angielskiego: Adam Lizakowski.
Pierwodruk poematu; Miesięcznik Społeczno- Kulturalny
RAZEM, wydawany w San Francisco, Kalifornia, 1987.
Copyright: Adam Lizakowski; San Francisco, Chicago,
Pieszyce, 1987- 2020.**

*

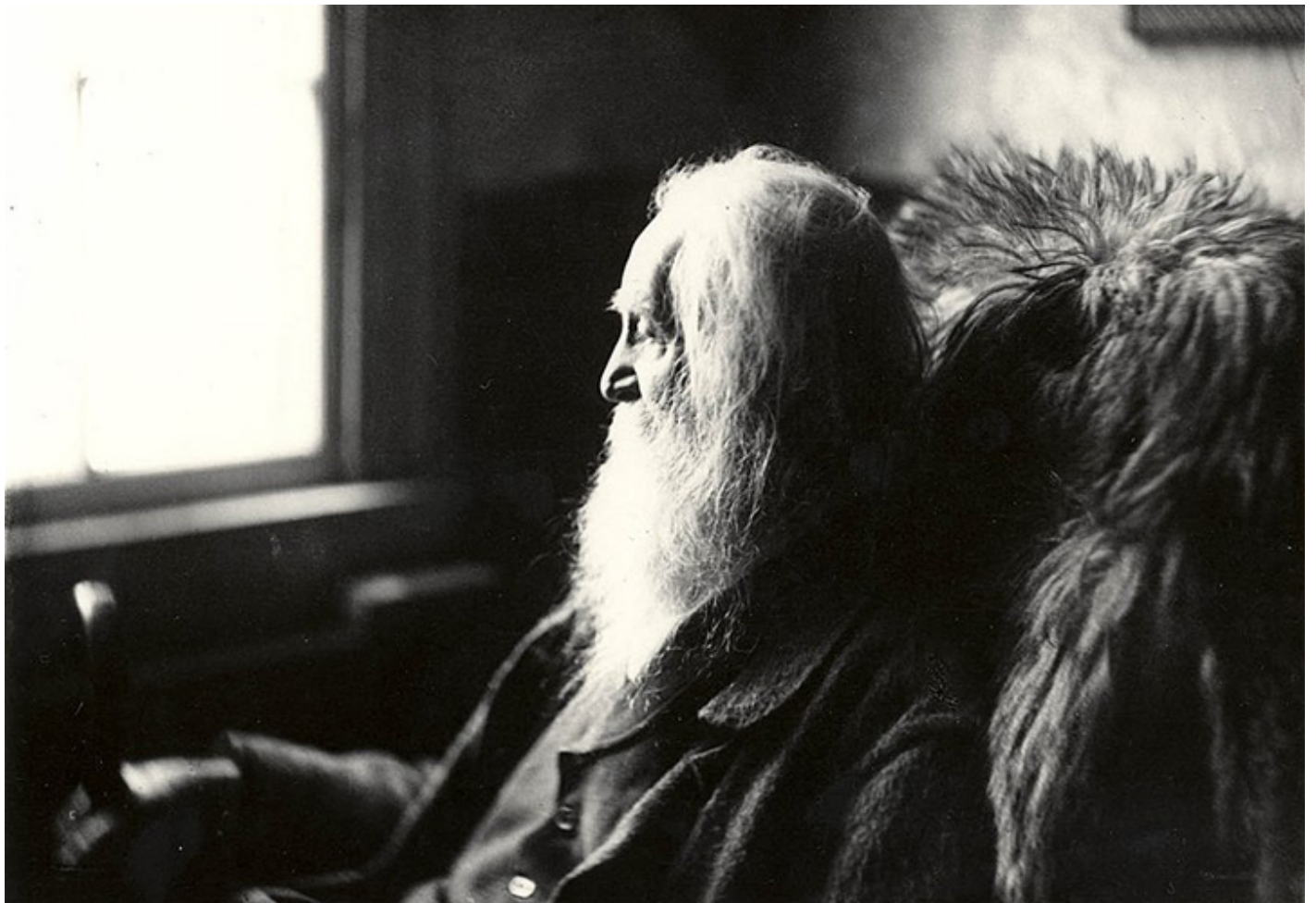
Zobacz też:

Bob Dylan w przekładzie Adama Lizakowskiego

Walt Whitman. Pozdrawiam Świat – Salut Au Monde!

Adam Lizakowski (*Chicago-Pieszyce*)

Walt Whitman w swoim domu w Camden, New Jersey., 1891 r.,

fot. Samuel Murray, wikimedia commons

Wstęp

Walt Whitman przyszły piewca Ameryki długo zwlekał z wydaniem swojego pierwszego tomu wierszy, nie, dlatego, że nie miał odwagi, ale dlatego, że czekał na odpowiedni moment. Wcześniej dziennikarz Walter swoją twórczość literacką, prozę i wiersze publikował sporadycznie w lokalnych pismach, które sam wydawał lub był ich współpracownikiem. Nic na to nie wskazywało, aby przyszły poeta Walt kiedykolwiek miał ochotę stać się twórcą amerykańskim w szerokim tego słowa znaczeniu, nie mówiąc już o tym, że ambicje z czasem popchną go do pragnienia zostania poetą o randze międzynarodowej.

Imię Walter odziedziczone po ojcu, za którym wcale nie przepadał, skrócił do prostego Walt, zresztą już od dziecka wołano na niego Walt, bo Walter w jego uchu brzmiało zbyt pretensjonalnie. Gdy stał się Waltem z dumą napisał o sobie: „I, now thirty-six years old, in perfect health, begin” (*Mam trzydzieści sześć lat, jestem w doskonałym zdrowiu*), ogłosił światu swoją nową tożsamość, nawet narodziny, tak jak podaje się światu wiadomość o narodzeniu dziecka, ile waży, jakiej jest płci i jak ma na imię. Chociaż jak na narodziny poety był już w wieku dość zaawansowanym. Wspaniały poeta angielskiego romantyzmu John Keats nie żył od dziesięciu lat, inny poeta Lord Byron zmarł dokładnie w jego wieku, dwaj twórcy romantyzmu

angielskiego; William Wordsworth i Coleridge autorzy *Lyrical Ballads*, mieli po dwadzieścia kilka lat, gdy je wydali. William Cullen Bryant autor *Thanatopsis*, napisał swój najbardziej znany wiersz, w wieku szesnastu lat, a większość innych wielkich poetów romantycznych, których Whitman podziwiał pisali swoje najbardziej pamiętne dzieła na wczesnym etapie dorosłego życia.

Walt, gdy osiągnął trzydzieści lat, był człowiekiem nerwowym, łapiącym wszystko, co mu w ręce wpadnie, aby tylko przeżyć.

Nic nie wskazywało nato, że w czymkolwiek się wyróżniał, był jednym z milionów w tłumie, i wydawało się, że jeśli ma zdobyć jakieś okruchy uznania w jakiegokolwiek dziedzinie, powinien to zrobić, jako dziennikarz. Nikomu nie przyszłoby do głowy, że kiedykolwiek będzie literatem, nikt nie mógł się tego domyślić, że ten w średnim wieku, zakochany w sobie samouk, miłośnik demokracji, nagle zacznie tworzyć dzieła, które ostatecznie doprowadzą wielu poetów, nie krytyków literackich, do postrzegania go jako największego i najbardziej rewolucyjnego poetę Ameryki.

Ralph Waldo Emerson i jego esej pt. *The Poet*

I nadszedł ten moment. Tak, to prawda, to, co pisał Emerson, Whitman czytał bardzo uważnie i nie ulega żadnej wątpliwości, że musiał znać esej pt. *The Poet*. Emerson w tym eseju napisał: "Yet America is a poem in our eyes; its ample geography dazzles

the imagination, and it will not wait long for metres". A Whitman po prostu parafrazował Emersona w swoim słowie wstępnym do pierwszego wydania *Leaves of Grass*, pisał; „The United States themselves are essentially the greatest poem”. Podobieństwo idei i poglądów rzuca się w oczy i nie ma żadnych wątpliwości, że Emerson „siedział” w głowie Whitmana. Badacze twórczości poety sugerują, że już w 1842 roku ten musiał słyszeć/czytać, lub być na serii wykładów poświęconych literaturze w Nowym Yorku, które Emerson wygłaszał, być może nawet z nim rozmawiał osobiście na wiele lat przed wydaniem swoich wierszy. Można się domyślać, że dopiero zbiór esejów wydany w 1844 roku *The Poet*, wpłynął na decyzję Whitmana nie tylko na wydanie własnej twórczości, ale także na temat przemyśleń, jaki powinien być poeta? Kim jest poeta? Emerson zastanawiał się nad rolą i zadaniami poety o wiele wcześniej niż Whitman. On widział poetę w szczególny sposób, bardzo romantyczny, pytał się wprost, nie tylko jaki powinien być poeta, kto powinien być poetą, ale także jaka powinna być jego rola w społeczeństwie? (What makes a poet, and what that person's role in society should be). Emerson uzasadniał, że „the poet is a seer who penetrates the mysteries of the universe and articulates the universal truths that bind humanity together” (*Poeta powinien być mędrce, który zgłębia tajemnice wszechświata i wyraża uniwersalne prawdy, które łączą ludzkość*). Dalej pisał: „Hence, the true poet, who puts into words what others feel but cannot express, speaks for all men and women” (Mignon). Prawdziwy

poeta, to ten co wyraża w słowach to, co czują inni, ale nie mogą wyrazić, więc on przemawia w imieniu wszystkich mężczyzn i kobiet. Niestety nie jest jasne, kto i dlaczego dał poecie takie prawa, albo przywilej reprezentowania innych, ale ani Whitman ani Emerson, zbytnio tymi pytaniami nie zwracali sobie głowy.

Miejsce urodzenia Walta Whitmana, fot. Metropolitan Museum of Art, wikimedia commons

Leaves of Grass, 1855 rok.

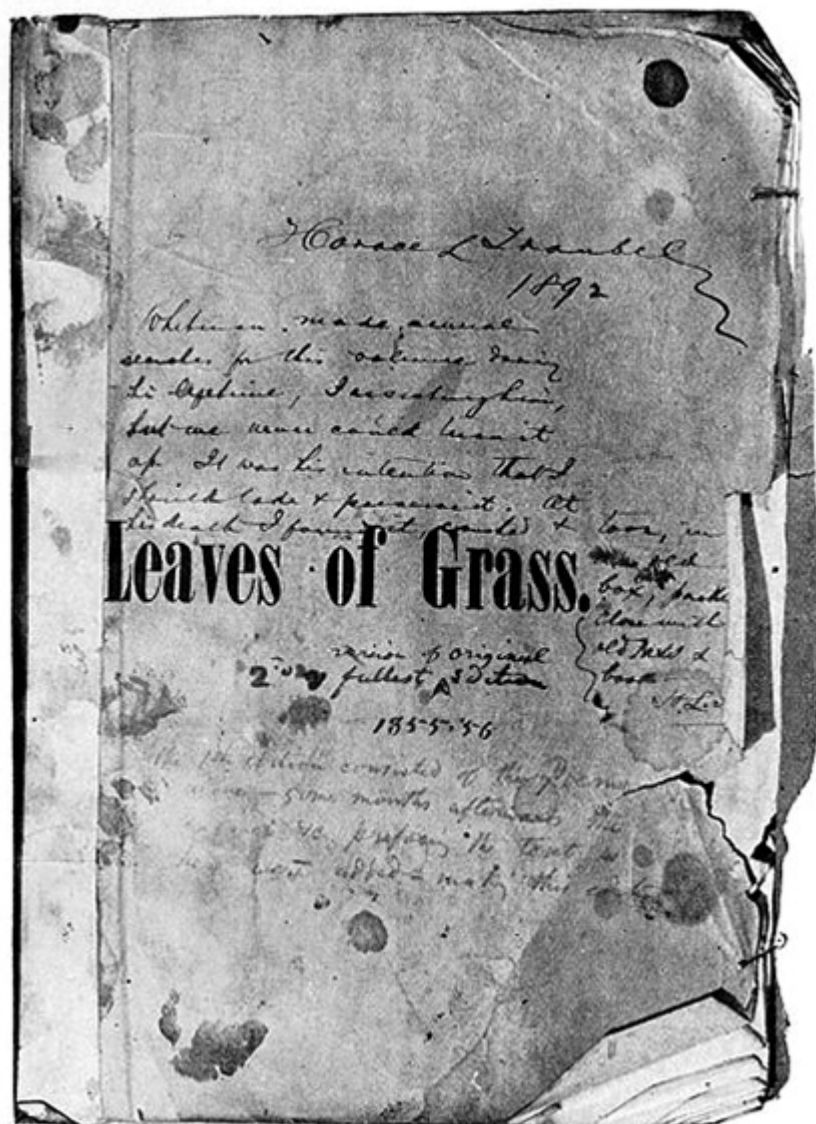
Badacze twórczości Whitmana od wielu lat próbują dowiedzieć się, co się stało, ale nie wiedzą, skąd u niego taka nagła

przemiana z dziennikarza w poetę. Co się mogło stać, co wydarzyło w jego duchowym życiu, że tak nagle wytrysnął poezją, wysoko, pod same niebiosa? Niektórzy twierdzą, że poeta bardzo mocno wziął sobie słowa Emersona do serca, inspirowany jego esejem, pełen entuzjazmu i wiary w siebie, postanowił wydać swoją twórczość. Nie było to dla niego aż tak trudne, bo w owym czasie pracował, jako drukarz, a dzieło swoje wydał w zaprzyjaźnionej drukarni i można powiedzieć, że nie tylko napisał dwanaście wierszy bez tytułów, ale literka po literce, słowo po słowie złożył je do druku. Zaprojektował okładkę, i dokładnie nadzorował wszystkie detale składające się na dobrze wydaną książkę. Pomimo ogromnych nadziei i oczekiwań tomik *Leaves of Grass* wydany 4 lipca w 1855 r., był całkowitą klapą, sprzedano niewiele egzemplarzy, a krytycy jeden po drugim wylewali nie niego kubły zimnej wody. Pewny siebie poeta, że jego praca jest nie tylko wyjątkowa, ale i genialna, był święcie przekonany, że „sprzeda poezję na pniu, a przede wszystkim zyska uznanie w oczach krytyki, co było dla niego ważniejsze niż pieniądze”. Wysłał kopie do wielu znanych pisarzy (w tym do Johna Greenleafa Whittiera, który, jak głosi legenda, wrzucił swoją kopię do ognia). Mało tego prokurator okręgowy w Bostonie uznał tę książkę za nieprzyzwoitą i próbował zakazać jej rozprowadzania. Przez nią Whitman stracił pracę po przeczytaniu jej przez Sekretarza Spraw Wewnętrznych, który uznał ją za nieprzyzwoitą i obraźliwą (1).

Inni krytycy postąpili tak samo, potraktowali wiersze poety – debiutanta, jako papierową podpałkę do pieców lub kominków. Dziennikarz z pisma „The Atlantic”, Thomas Wentworth Higginson, pisał: „Walta Whitmana nie dyskredytuje, to, że napisał *Leaves of Grass*, ale to, że później nie spalił tej książki”. Rufus Wilmot Griswold, krytyk literacki „The Criterion” napisał o jego pracy: „*A mass of stupid flith*”, czyli w dowolnym tłumaczeniu, „stek głupot”, albo „masa gnoju, nieprzyzwoitości”.

Gorzej już być nie mogło, to już nie woda była na niego wylewana, ale pomyje. Poeta przyparty do muru, wpadł na szatański pomysł, sytuacja do tego go zmusiła, sam sobie napisał pochlebne recenzję do „The United States Review”, a w niej między innymi zasugerował czytelnikom: „his poetry brings hope and prophecy to young and old” (*jego poezja przynosi nadzieję i prorocstwo młodym i starszym*). Następnie wyjaśnia co miał na myśli: „Every word that falls from his mouth shows silent disdain and defiance of the old theories and forms” (*każde słowo, które wypływa z jego ust, oznacza cichą pogardę i sprzeciw wobec starych teorii i form*). Aby jeszcze bardziej się uwiarygodnić dodaje: „Every phrase announces new laws” (*każde zdanie zapowiada nowe prawa*). Whitman świadomie już w pierwszym wierszu, a nawet w słowie wstępnym, w nowo wydanym tomiku, od samego początku kreował się na wieszcz narodziłego Ameryki, teraz znalazł potwierdzenie swojej wielkości w liście Emersona. Poetyka bezczelności autora *Song of Myself* i arogancja, „biła w oczy” w każdym wersie jego

dopiero co wydanej książki. Być może ta zarozumiałość, pewność siebie w pewien sposób wpłynęła na tak nieprzychylną ocenę jego twórczości przez uznanych krytyków. Ten bez stałego zajęcia dziennikarz, drukarz, wykonawca wielu innych zawodów, już nie młody bo przed czterdziestym rokiem życia, kreował się na geniusza poetyckiego Ameryki.

Okładka pierwszego wydania „Leaves of Grass”, 1855 r., kopia autorska, fot. wikimedia commons

List Emersona

Whitman bronił się jak mógł przed krytykami niezostawiającymi na nim suchej nitki i niespodziewany list pełen pochwał, napisany pięknym uduchowionym językiem nadszedł, można powiedzieć, w najważniejszym momencie życia poety. Ralph W. Emerson tym listem uratował nie tylko poetę od klęski, ale dodał mu wiatru w skrzydła, autor długich, jak włoski makaron, poematów uwierzył w siebie. Już w pierwszym zdaniu listu napisał: „I am not blind to the worth of the wonderful gift of *Leaves of Grass*” (*nie jestem ślepy na wartość cudownego daru Leaves of Grass*). „I find it the most extraordinary piece of wit and wisdom that America has yet contributed. I am very happy in reading it, as great power makes us happy” (*uważam, że jest to najbardziej niezwykła rzecz napisana inteligentnie i z mądrością, jaką do tej pory widziała Ameryka. Bardzo się cieszę, że mogłem to przeczytać, ponieważ wielka siła czyni nas szczęśliwymi*)(2). Emerson nawet nie zdawał sobie z tego sprawy, jak bardzo pomógł Whitmanowi swoim listem. Warto przytoczyć fragment pracy Davida Reynoldsa:

During the weeks and months immediately following [the publication of the 1855 *Leaves of Grass*], Whitman moved decisively to create a reading audience for it. One of the most obvious ways to do so was to mail out copies to writers and editors whom he respected. The first response he received in return, with fine poetic justice, was the one he

cared most about: Emerson's. Writing in the first blaze of his enthusiasm, Emerson saluted his 'benefactor' with unreserved praise. . . . It is not hard to imagine what this letter meant to Whitman; it brought him high praise from, in his hero-worshipping eyes, the highest source (3).

Emerson nazwany przez Adama Mickiewicza „Sokratesem Ameryki” (4) – tak bardzo go sobie cenił polski poeta – nie mógł się mylić. Dlaczego więc, poza nim właściwie nikt na talencie Whitmana się nie poznał? – Odpowiedz nie jest łatwa, ale w tym liście, tak ważnym dla debiutującego poety krytyk udowodnił, że poeta spełnia jego oczekiwania i jak pokażą następne dekady nie mylił się. Tak się nie pisze do nieznanego sobie poety, który nawet nie miał, ani śmiałości, ani odwagi podpisać się pod swoim dziełem. O tym też trzeba pamiętać, że Whitman nie umieścił swojego nazwiska na pierwszym wydanym tomie swoich wierszy. W drugim paragrafie wspomnianego entuzjastycznego listu Emerson pisał: „I greet you at the beginning of a great career, which yet must have had a long foreground somewhere, for such a start: (The Walt Whitman Archive). *(Pozdrawiam cię na początku wielkiej kariery, którą od dawna musiałeś planować, aby tak wystartować)*. Emerson się nie mylił, faktycznie poeta długo planował wydanie swojej książki i nie jest przypadkiem, to że wydał ją właśnie 4 lipca w Dzień Niepodległości Stanów Zjednoczonych, bo w tym dniu została ogłoszona Deklaracji

niepodległości Stanów Zjednoczonych od Wielkiej Brytanii, co miało miejsce w 1776 roku. Whitman i Emerson byli też jedynymi ludźmi, którzy dostrzegli w wierszach *Leaves of Grass*, coś, co wróżyło ich autorowi „poetycką przyszłość”. Emerson poparł Whitmana, bo on spełnij jego oczekiwania, zobaczył w jego poezji, to o czym sam dawno myślał, pisał i marzył; całkowite zerwanie z literaturą europejską, w tym przypadku angielską. Whitman zdawał sobie sprawę z roli jaką odegrał w jego życiu Emerson i z czasem, gdy ten stawał się coraz to bardziej krytyczny, co do jego poezji zaczął zacierać, a nawet bagatelizować zarówno swoją wcześniejszą znajomość z nim, jak i jego twórczość. Takie postępowanie wśród artystów, a w szczególności poetów, nie jest niczym nadzwyczajnym. Dzisiaj, żaden badacz twórczości Whitmana nie zaprzeczy podobieństwa myśli obu twórców, z tym, że Emerson pisał przed Whitmanem prawie dwie dekady wcześniej. Bez prac Emersona trudno jest zrozumieć Whitmana, dlatego, ktokolwiek, chciałby dobrze zrozumieć „siwobrodego poetę”, musi najpierw przeczytać, to, co eseista pisał.

Drugie wydanie rok 1856

Pierwszy nakład książki jeszcze się nie sprzedawał, a już Whitman pracował nad drugim wydaniem, które było „grubsze”, bo zawierało więcej wierszy, a także mniejsze, bo poeta zmniejszył format książki tak, aby mogła się zmieścić – tak to ujął

- w kieszeni kogoś, kto wybiera się na do pracy na morzu lub w lesie. W ten sposób stworzył a *pocket-size edition*, coś, co później zostało nazwane kieszonkową edycją. Na przekór wszystkim, nie zważając na krytykę, zaślepiony wiarą w siebie, po raz drugi w przeciągu kilku miesięcy zaryzykował własnym domowym budżetem i wydał książkę z wierszami, niezrażony wcześniejszym niepowodzeniem. Wydanie z 1856 r., jak i pierwsze pod tym samym tytułem, było wciąż bez nazwiska poety na okładce, ale powiększone o dwadzieścia nowych wierszy. Na okładce tego wydania, opublikowanego i dystrybuowanego przez firmę drukarską Fowlera i Wellsa umieszczono notatkę, że poeta jest wydawcą, co sugeruje czytelnikowi, że firma nie bierze odpowiedzialności za treść książki. Bez pytania Emersona, wydrukował złotymi literami na grzbiecie książki słowa z jego listu: „I greet you at the beginning of a great career”, podpisane imieniem i nazwiskiem Emersona. W ten sposób nieświadomie stał się w Ameryce pierwszym poetą, który stworzył „blurbs”, czyli tzw. reklamową notkę wydawniczą. Taka decyzja i postawa też niczego dobrego mu nie wróżyła, a wręcz przeciwnie, naraziła go na gniew Emersona, którego list bez jego zgody i wiedzy zamieścił w całości na tylnej okładce książki. Niewiele to pomogło, ale było podyktowane obroną siebie i swojej twórczości przed napastliwymi krytykami i to usprawiedliwia w pewnym sensie poetę przed „samowolką” publikacji prywatnej korespondencji. Oprócz listu Emersona zamieścił fragmenty swoich trzech recenzji oraz kilka zdań recenzentów mu nie

przychylnych. W ten sposób poeta stał się pionierem strategii „każda reklama jest lepsza niż brak reklamy”. W książce znalazł się także długi list poety zatytułowany „Master”, w którym próbował przedstawić swój punkt widzenia, broniąc się przed napastliwymi krytykami, odpierając ich zarzuty. Włożył sporo pracy w przeredagowywanie wierszy, a sama książka miała cztery razy więcej stron niż pierwsze wydanie, nadał także tytuły wierszom z pierwszego wydania, ponieważ ich nie miały. Słowem robił wszystko, aby drugie wydanie wyraźnie różniło się od pierwszego, począwszy od wspomnianego już małego i grubego formatu, a na samych wierszach i tytułach kończąc, bo do każdego z nich dopisał słowo „Poem”, aby czytelnik nie miał wątpliwości, że czyta poezję. Jak już zostało powiedziane, na niewiele to się zdało, bo po raz drugi poeta poniósł finansową porażkę. Czytelnicy nie doceniali oryginalności i swoistego Whitmanowskiego teatru wyobraźni, w którym on główny aktor, bohater balansuje między sferą świata realnego, a światem fantasty. Poeta jeszcze nie zdołał przekonać masowego czytelnika i krytyka do magii wątków nadprzyrodzonych, ale ściśle powiązanych z miejscem na ziemi, którą tak sugestywnie opisywał. Czytelnicy nie byli urzeczeni niezwykłością kreowanego świata poetyckiego, w którym pierwiastek romantyzmu występował obok znaków symbolizmu. Pisze;

Gorący równik obejmuje wypukłą ziemię;

Ta obraca się na osiach północny i południa, te łączą ją;

We mnie jest najdłuższy dzień – słońce wschodzi

Pochylnymi pierścieniami – nie zachodzi przez miesiące,

Wyczekuje na swój czas we mnie zorza polarna,

Unosi się nad horyzontem i ponownie zachodzi,

Whitman nieśmiało sugeruje, że to, co czytelnik czyta, może pochodzić ze snu lub tylko z nazbyt śmiałej wyobraźni, prowadzi go poprzez przestworza, kontynenty, labirynty gór i dolin, zatoki i dżungle, które dla niego mogą być labiryntami z wieloma różnymi wyjściami. Poeta potrafi znaleźć się wszędzie; może słyszeć Australijczyków polujących na dzikie konie i buszującą szarańczę w Syrii oraz pieśni wolności we Francji. Pisze: We mnie szerokość geograficzna rozszerza się, długość geograficzna wydłuża, poeta staje się globem ziemskim, obejmuje wszystkie kraje, które pomagają mu zrozumieć swoją własną tożsamość. Państwo, które „zaledwie” przez trzy pokolenia ukształtowało naród amerykański mówiący wieloma językami, przede wszystkim językiem niemieckim i angielskim. Naród, który rozpoczął podbój całego świata ekonomicznie, który po wojnie secesyjnej, po raz drugi się narodził, a raczej przebudził, złoto i

bawełna, spadły na plan dalszy, głównym źródłem dochodów stał się przemysł, który całkowicie zmienił kształt wymiany handlowej Ameryki ze światem. Wspomniane złoto i bawełna zostały zastąpione pszenicą i mięsem. Powstały ogromne huty i kopalnie, zaczęto produkować wyroby ze stali i żelaza, maszyny rolnicze i tokarki, obrabiarki, etc. i wszystko to, co było amerykańskie stało się symbolem luksusu, dobrej, jakości, reszta świata uznała za najlepsze. A gdy jest się bogatym można biedniejszym stawiać warunki, szybko Amerykanie „dojrżeli” politycznie i kulturalnie, zapragnęli także w tych dziedzinach rządzić światem. Walt Whitman zażądał od Muzy poezji, aby ta pozostawiła biednych greckich pasterzy kóz i owiec, którzy wcześniej czy później przyplłyną do Ameryki za chlebem. Aby zostawiła biedną zacofaną gospodarczo Grecję i jej wyspy i przybyła do bogatej, pięknej, rozwijającej się gospodarczo Ameryki i do niego, jej piewcy, pomogła mu kształtować świat poezją, czyniąc go międzynarodowym amerykańskim poetą.

Grecka Muza posłuchała się Whitmana, przyplynęła do niego, dzisiaj może stwierdzić, że nie ma kraju, poety, który by nie powoływał się na Whitmana. Ta „Whitmanowska międzynarodowość poetycka”, zbliża do siebie nie tylko poetów, ale i zwykłych ludzi i jest ważniejsza niż wszystkie zabiegi dyplomatyczne czy traktaty, które są podpisywane, ale i często nieprzestrzegane. Whitman wyrusza ku nieznanemu nie tylko, jako wizjoner, ktoś, kogo myśli wybiegają ponad przeciętne

myślenie zjadaczy chleba – jak pisał Juliusz Słowacki- on myśli abstrakcyjnie, dostrzega coś ponad tym, co jest już odkryte i tego szuka, bada na nowo, z innej perspektywy. Zadaje pytania; „What do you see Walt Whitman? lub What do you hear Walt Whitman? I sam sobie odpowiada na nie; I see [...] I hear [...]”. Widzi i słyszy inaczej, przekracza granicę stawianą przez przeciętnego człowieka i krytyka i ma odwagę mówić o sobie, przede wszystkim nie boi się i nie wstydzi wyznać uczucia, nic go nie krępuje, ani opis kobiecego czy męskiego ciała. Kocha zarówno kobiety jak i mężczyzn, wielu czytelników i krytyków będzie podejrzewać go o homoseksualizm, ale tak naprawdę nigdy nie znajdą przekonujących dowodów, i do dzisiaj nie wiemy, czy Whitman był impotentem, heteroseksualny czy homoseksualistą. Zresztą, jego łóżko nas nie interesuje, dla nas jest najważniejszy Walt Whitman poeta.

Walt Whitman poeta wyniosły – udający prostego człowieka z ludu – przemawia do niego, jest przekonany, że jego duch wciela się w geografie świata, w przyrodę, okrąży cały świat, nadaje równość pierwiastkowi żeńskiemu i męskiemu.

Part 13

My spirit has pass'd in compassion and determination
around the

whole earth,

I have look'd for equals and lovers and found them ready for
me
in all lands,

I think some divine rapport has equalized me with them

Łączy się cieleśnie z ziemią, zanurza się w jej ogromnych kosmicznych przestrzeniach, zaludnia je i na końcu wydaje swój plon, potomstwo, czyli wiersze, i idąc dalej tym tropem czytelników, czyniąc z siebie i Ameryki jakąś wyjątkowość, której wcześniej żaden kraj nie miał. On osobiście odnosi sukces i Ameryka odnosi sukces. Odnalazł swój głos, nowy głos poezji amerykańskiej i Ameryka odnalazła swoje miejsce w świecie.

Miejsce urodzenia Walta Whitmana, Amityville Road (State Route 110), West Hills, Suffolk County, NY, fot. Library of Congress Prints and Photographs Division Washington, D.C. 20540 USA, wikimedia commons

Miejsce urodzenia Walta Whitmana, wnętrze domu, Amityville Road (State Route 110), West Hills, Suffolk County, NY, fot. Library of Congress Prints and Photographs Division Washington, D.C. 20540 USA, wikimedia commons

Poemat *Salut au Monde!*

Rozpoczyna się prośbą podmiotu lirycznego, aby wziął poetę za rękę, zwraca się do niego po imieniu i nazwisku: „O Take my hand Walt Whitman!” (Co wcale nie oznacza, że autor wiersza identyfikuje się z podmiotem lirycznym czy Waltem Whitmanem, czytelnik powinien sam wiedzieć, kto do niego przemawia). Utwór właściwie kończy wersem trzecim od końca: „I raise high

the perpendicular hand, I make the signal” (*Wysoko prostopadle rękę podnoszę, czynię znak*). Wysoko podniesiona ręka tak, aby wszędzie być widocznym i zauważalnym we wszystkich miejscach (siedliskach, osadach), i domach ludzkich, wszędzie tam gdzie światło dochodzi, tam gdzie ptaki dolatują. Pewność siebie, a nawet butność podmiotu lirycznego, może nie wszystkim się spodobać. Głosem swoim kataloguje globalną społeczność, pokazując w ten sposób łatwą umiejętność nawiązywania kontaktów, jest otwarty na świat. Oczy narradora poematu patrzą i obserwują jego własną ojczyznę uświadamiają mu, czym ona jest dla pozostałych ludzi za wielkimi oceanami. Te szerokie spojrzenie na globalną społeczność pomaga mu zrozumieć i siebie i swój naród i świat. Jego silny głos, a także osobowość, powodują, że staje się głosem Ameryki zarówno we własnej ojczyźnie jak i poza jej granicami. Jest świadomy swojej tożsamości (korzeni), zapewnia również, że jest świadomy swoich powiązań; przemawiając do świata, pokazuje, że wie, że granice Ameryki są otwarte, ponieważ fizyczny skład Ameryki dowodzi, że istnieje świat poza nią.

Analiza utworu

Poemat *Salut!*, został napisany w formie rozmowy poety ze swoim poetyckim PODMIOTEM padają krótkie pytania i długie odpowiedzi, tego, co poeta widzi i słyszy. Całość kończy stwierdzeniem: Moja dusza okrążyła całą ziemię ze

zrozumieniem i determinacją, szukałem równych sobie i znalazłem ich, szukałem miłośników mojej twórczości i znalazłem ich, czekających na mnie w każdym kraju. Aby jeszcze bardziej siebie utwierdzić w tym, co wcześniej powiedział, dodaje; tak musiało się stać, bo jakaś siła wyższa, boska, jakiś nakaz boży jakiś los tak zrządził, że jestem równym nim, czyli oni także są równi mnie. Jesteśmy tacy sami, niczym się nie różnimy. Taką technikę pytań i odpowiedzi poeta stosuje w pierwszych czterech częściach poematu. Część pierwsza to w zasadzie same pytania, na które znajdzie czytelnik odpowiedź w drugiej części. W części trzeciej Whitman pyta o siebie: „Co słyszysz...?” i natychmiast odpowiada w trzydziestu dwóch wersach i dwustu osiemdziesięciu słowach, co słyszy. A słuch ma doskonały, słyszy m.in.; hiszpański taniec z kastanietami i dzwonki mułów w Meksyku. Można go podziwiać i pozazdrości wyobraźni oraz słuchu. Część trzecia to właściwie jedno tylko zdanie, bo na samym jej końcu jest kropka. W części czwartej pyta sam siebie: „Co widzisz...?” i przez następne sześć to jest do dziesiątej części wymienia to, co widzi. Słuch ma również doskonały, tak jak wzrok, więc widzi wiele. Nie ma sensu tutaj wszystkiego wymieniać, jego lista jest bardzo długa, widzi pasma górskie, żeglarzy na morzach i rzeki Chin i Ameryki południowej, Azji i Europy. W części jedenastej i dwunastej zwraca się do swojego czytelnika/słuchacza w bardzo bezpośredni sposób przechodząc na pierwszą osobę „You”.

You Norwegian! Swede! Dane! Icelander! you Prussian!

You Spaniard of Spain! you Portuguese!

You Frenchwoman and Frenchman of France!

You Belge! you liberty-lover of the Netherlands! (you stock
whence I myself have descended;)

Czasem jednak zwraca się przez „You”, w liczbie mnogiej,
„Wy”, gdy zachodzi taka konieczność.

All you continentals of Asia, Africa, Europe, Australia,
indifferent
of place!

All you on the numberless islands of the archipelagoes of the
sea!

And you of centuries hence when you listen to me!

And you each and everywhere whom I specify not, but
include
just the same!

Jednak nie You/ Ty/Wy jest ważne w tym poemacie,
najważniejsze jest I/Ja. Powtarzalność słów *I am* (Jestem) to
sekwencja dźwięków muzyki sfery, dźwięki wszechświata.

Part 5.

I see the long river-stripes of the earth,

I see the Amazon and the Paraguay,

I see the four great rivers of China, the Amour, the Yellow
River,
the Yiang-tse, and the Pearl,

I see where the Seine flows, and where the Danube, the
Loire, the
Rhone, and the Guadalquiver flow,

I see the windings of the Volga, the Dnieper, the Oder,

I see the Tuscan going down the Arno, and the Venetian
along
the Po,

I see the Greek seaman sailing out of Egina bay.

Poecie jest jednak za mało, tylko patrzeć, słuchać, przemawiać, on chce jeszcze „być”. Pisze wprost: Jestem prawdziwym paryżaninem. [...] I tutaj następuje długa lista miejsc, gdzie poeta chciałby być.

Part 9

I am a real Parisian,

I am a habitan of Vienna, St. Petersburg, Berlin,
Constantinople,

I am of Adelaide, Sidney, Melbourne,

I am of London, Manchester, Bristol, Edinburgh, Limerick,

I am of Madrid, Cadiz, Barcelona, Oporto, Lyons, Brussels,
Berne,

Frankfort, Stuttgart, Turin, Florence,

I belong in Moscow, Cracow, Warsaw, or northward in
Christiania

or Stockholm, or in Siberian Irkutsk, or in some street in
Iceland,

I descend upon all those cities, and rise from them again.

Whitman, wolnym, nieregularnym wierszem, poruszając się na granicy prozy, stworzył coś amerykańskiego, coś, czego wcześniej nie było, okazał się całkowitym nowatorem, niezależnym od kultury innych narodów, wynalazł język, w którym każde słowo „smakuje” wynalazł styl, którego wcześniej nikt nie miał odwagi wynaleźć. Efekt końcowy „tego wynalazku” był „piorunujący”. To litania modlącego się człowieka powtarzającego rytm na nowo i na nowo i bez końca „programując” ludzki mózg, który lubi powtórzenia, wprawia nas w trans, medytację, tworząc fakturę muzyczną. W *Salut* jest ogromna gęstość dźwięków: „I see, I hear, I sing, I have, What” etc., dlatego nie ma ciszy w tym utworze zawsze „coś się dzieje”, i nie ma takich samych dźwięków, każde czytanie tego poematu, zawsze jest nowym doznaniem, nowym odkryciem, tak samo jak słuchanie tej samej pieśni, czy utworu muzycznego, będzie za każdym razem inne. Poezja Whitmana to skarbnica wiedzy dla początkujących poetów uczących się rzemiosła poetyckiego na warsztatach poetyckich, bo zawiera całą gamę środków stylistycznych: przerzutnie, rym, rytm, wykrzykniki, parafrazy, paralelizm składniowy, personifikacje, peryfrazy, porównania, onomatopeje, enumeracje, epifory, epitety, aliteracje, aluzje literackie, amplifikacje, anafory, etc. Poeta celowo je zastosował, bo chciał pobudzić wyobraźnię odbiorcy, wzbudzić emocję w

sposób sugestywny i oryginalne wyrażać myśli i uczucia.

Jego „ liryczne ja „jest nierozłączne z Ameryką i światem, ma się odczucie, że, „ja” mówi w „naturalny” sposób, ale wytrawne ucho usłyszy jego „sztuczności”. Skąd się ona bierze, może ze zbyt dużego podekscytowania tematem, może jest wynikiem jakiś środków pobudzających, albo jest efektem halucynacji wywołanej nazwami geograficznymi, albo wynikiem determinacji, by „okrążyć” całą kulę ziemską i osiągnąć swoistą rekompensatę za wysiłek włożony w recytowanie rzeczowników – nazw, a nie opisanie jej przymiotnikami. Rekompensatą będzie „wieczna pamięć” przyszłych pokoleń, o których poeta, co rusz wspomina i pamięta.

Walt Whitman i motyl, fotografia z książki "Leaves of Grass" , 1897 r., wikimedia commons

Interpretacja utworu

Whitmanowi - można odnieść takie wrażenie - pisanie przychodzi łatwo - ale to tylko wrażenie, bo każdy poeta się ogromnie męczy przy pisaniu wierszy- on ma dar wyrażania siebie. W tym sążnistym poemacie, jest zdolny pomieścić swoje olbrzymie poetyckie „ja” - źródło inspiracji i temat dzieła. Umiejętnie konstruuje podmiot liryczny wypowiadający się nie

tylko w imieniu Ameryki, ale i całego świata. *Salut au Monde* jest nie tylko wspaniałym przykładem wyobraźni poetyckiej, ale także dowodem na to, że poeta, jest przekonany, że Ameryka jest jedyna na świecie i jest niepowtarzalna. Poeta pozdrawia ludzi całego świata w przekonaniu, że oni go rozumieją w języku angielskim, mówi do nich i za nich, bo ma poczucie amerykańskiej wyjątkowości, mówi to z dużą dozą pychy, ale czyż poeci nie słyną z dużej pychy i zarozumiałości?! To, że mówi o świecie pobieżnie i powierzchownie, to nie ma większego znaczenia. Siła poematu nie leży w znajomości tekstów pisarzy antycznych, ani nie w wykształceniu ogólnie mówiąc, ale w tej wyjątkowości amerykańskiej. O wyższości języka angielskiego i w ogóle rasy angielskiej nad innymi pisze w wierszu pt. *Poem of a Few Greatnesses*, (wydanie z 1856 roku), stawia tam pytania, na które sam sobie odpowiada, m.in.;

Great is the English speech—what speech is so

great as the English?

Great is the English brood—what brood has so

vast a destiny as the English?

Wielka jest mowa angielska - jaka inna jest tak wspaniała?

Wielkie jest angielskie plemię, które inne ma – tak wielkie znaczenie? W następnych wersach odpowiada sam sobie;

It is the mother of the brood that must rule the
earth with the new rule,

The new rule shall rule as the soul rules, and as
the love, justice, equality in the soul, rule.

To matka rodzicielka musi rządzić Ziemią nowymi zasadami, te nowe zasady powinny rządzić tak, jak rządzi dusza, i jak miłość, sprawiedliwość, równość dusz – rządzą. Whitman miał wizję Ameryki imperialnej, wielkiej i z zapalem udowadniał to w swoich poematach, że tak jest i jego odczytanie jest tak samo rozległe i głębokie jak każdego, kto weźmie jego twórczość do ręki. Twórczość ta wywołała reakcję na wszystkich kontynentach, tak jak poeta sam to zakładał. Pisał o tym bardzo dobitnie w drugiej części omawianego poematu składającego się z trzynastu części/zwrotek. W nim jest wyczuwalne mesjańskie posłannictwo poety przemawiającego do ludzi w jego własnym języku angielskim. Nie wynika ono z humanizmu, ale jest próbą kulturowego zawłaszczania przez poetę dla siebie samego całego świata. Whitman jest gadułą i nic nie jest w stanie go

powstrzymać. Jest jak powódź, jak rwąca rzeka, jego poemat to wspaniała lekcja/okazja przypomnienia sobie ponad trzysta rzeczowników, nazw miast i państw, rzek i jezior, gór i mórz, etc. Ta długa lista pobudza czytelniczą wyobraźnię. *Salut* jest pełen terminów geograficznych (żargon kartograficzny), terminów etnicznych, lokalizacji, miast, rzek, gór, cieśnin, itp. Whitman wspomina o Himalajach, Tianszan, Ałtaju, Atlasie, a także o plemionach murzyńskich z Afryki Wschodniej i Zachodnie, etc. Poeta wierzy, że ma do czynienia z uważnym i inteligentnym czytelnikiem, polega na jego wiedzy i znajomości geografii, chociaż gdy to pisał w połowie XIX wieku, to siedemdziesiąt pięć procent ludzkości świata nie umiała ani czytać, ani pisać. Poeta pisze nie tylko dla miłośników geografii, ale i dla miłośników poezji. On jest zainteresowany wszystkim i każdym, gdy się czyta to dzieło na głos, to brzmi ono tak, jakby Whitman po prostu zapisał swoje myśli, gdy te wpadły mu do głowy, gdy ten patrzył na mapę lub globus. Zabiera swojego czytelnika wszędzie i jednocześnie wszędzie szuka swoich czytelników, nie zastanawia się nad tym, czy jego twórczość jest czytana czy nie, wcale się tym nie przejmuje, ma dobre samopoczucie, bierze na swoje barki odpowiedzialność za losy nie tylko narodu amerykańskiego.

Muzyka w *Salut au Monde!*

Whitman kochał operę i za każdym razem, kiedykolwiek miał okazję zawsze uczestniczył w przedstawieniach operowych. Dla

niego ciało ludzkie było instrumentem muzycznym, a fascynacja głosem czyniła, że pragnął wykorzystywać go, jako instrument, narzędzie pracy do bycia mówcą i do popisów oratorskich a przede wszystkim w pisaniu poezji. Czytając poemat *Salut au Monde* nie sposób jest nie wspomnieć o muzyce, którą wielki bard nasycił swój utwór. Muzyka jego poezji jest bardzo głęboka, osobista, nawet po latach ma się ją w pamięci, w sercu, umyśle, nie sposób o niej zapomnieć, ona ma to coś w sobie, co w nas porusza. Ale poezję Whitmana, którą on często nazywał pieśniami, należy czytać bardziej, jako lirykę niż poezję, chociaż jego styl układania wierszy bardziej przypomina prozę niż wiersz. Gołym okiem wydać to na kartce papieru, wspomniane długie wersy ogranicza tylko margines kartki z prawej strony. Przykładem niech będzie największy i najważniejszy poemat Whitmana pt. *Song of Myself*, czyli *Pieśń o sobie*. (Takich przykładów można podać o wiele, wiele więcej). Jego pomysł na wiersze, to nic innego jak piosenki, pieśni, które można czytać jak wiersze, ale trzeba pamiętać o nieustającym powtarzaniu się słów i zwrotów. Piosenki polegają na częstym powtarzaniu, a to bardzo różni poezję od liryki piosenek. Ale bez względu na to, czy słuchamy piosenki, czy wiersza, fascynujemy się mocą słów, jesteśmy pod wpływem idealnego zwrotu frazy. Wiadomo, wiersza raczej nie zagwizdźemy, piosenkę tak.

Whitman na początku lat 40. XIX wieku pracował, jako dziennikarz i krytyk literacko-muzyczno-teatralny dla pisma z

Brooklynu *Daily Eagle*. Wiele jego recenzji z tamtego okresu zachowało się do dzisiejszych czasów. Czytając je mamy wrażenie, że poeta kochał muzykę, muzyków, śpiewaków, słowem artystów, ale nie zawsze jego miłość szła w parze z wiedzą na temat muzyki, opery oraz samej techniki śpiewania czy głosu operowego. Jak podaje Robert Strasburg w eseju pt. *Whitman and Music*, Whitman zanim wydał pierwszy tom *Leaves of Grass* znał już muzykę takich kompozytorów jak: Handla, Haydna, Mozarta, Beethovena, Rossiniego, Bellininiego, Donizetta, Verdiego, Auber, Meyerbeera, Webera, Mendelssohna i Gounoda.

By the time he had written the first edition of *Leaves of Grass* in 1855, he was acquainted not only with the sentimental ballads, folk songs, and hymns popular in his time, but with the music of Handel, Haydn, Mozart, Beethoven, Rossini, Bellini, Donizetti, Verdi, Auber, Meyerbeer, Weber, Mendelssohn, and Gounod as well. Musical terms are used in abundance throughout his poetry. The larger forms of opera, oratorio, symphony, chamber and instrumental music, as well as solo arias, influence the structure, style, and design of the longer as well as some of the shorter poems. His orchestral „Proud Music of the Storm” celebrates all the passionate chants of life.(5).

Swoje dziennikarskie pasje do muzyki poeta także „przelewał” na poezję, co łatwo może gołym okiem dostrzec czytelnik. Walt znał nie tylko sentymentalne ballady, pieśni ludowe i hymny popularne w jego czasach, ale także muzykę, wspomnianych już kompozytorów. Terminy muzyczne też nie były mu obce i są zastosowane w całej jego poezji. Większe formy opery, oratorium, symfonii, muzyki kameralnej i instrumentalnej, a także arie solowe, wpływają na strukturę, styl i konstrukcję zarówno dłuższych, jak i niektórych krótszych wierszy. Jego orkiestrowa *Dumna muzyka burzy* celebruje wszystkie namiętne pieśni życia.

Dom Walta Whitmana w Camden, New Jersey, fot. wikimedia commons

Wnętrze domu Walta Whitmana w Camden, New Jersey, fot. wikimedia commons

Zakończenie

Poemat *Salut au Monde!*, pierwotnie nosił tytuł *Poem of Salutation* i miał fragmenty dotyczące amerykańskiego życia, które poeta usunął, aby nadać całości bardziej uniwersalny, kosmiczny klimat. Po tych przeróbkach zdecydował się na tytuł *Salut au Monde!* Następne wydania książkowe, będą zawierać ten proroczy okrzyk: *Salut au Monde!* i jak zostało powiedziane

utwór przeszedł drobne poprawki w różnych wydaniach *Leaves of Grass*, co było u Whitmana standardem, poprawianie i przepisywanie wierszy. Sto lat później poemat stanie się wizytówką Whitmana w świecie a także jedną z jego najbardziej udanych kompozycji. W nim poeta przemawia do tak wielu ludzi, żyjących w tak wielu miejscach, na tak wiele sposobów, że krytycy i badacze jego twórczości wciąż go analizują i interpretują. Zastanawiają się, czy poezja Whitmana w tym poemacie oparta na standardowych wyobrażeniach o ludziach i miejscach ma faktycznie „globalną wartość”, czy nie? Czy zdolność do nazywania i rozpoznawania różnych kultur, znajomość geografii to tylko stereotypowanie, czyli generalizowanie takich zagadnień jak przynależność rasową i etniczną, płeć, preferencje seksualne, religia czy wygląd zewnętrzny. Walt Whitman beztrąsko pozdrawia „wszystkich mieszkańców Ziemi” w ich ojczyznach, a robi to między innymi poprzez wymienianie nazw ich ojczyzn, czy miejsc, gdzie żyją. Robi to z takim zapałem, że czytelnik może być przekonany, że poeta we wszystkich wspomnianych miejscach był osobiście, albo przeczytał tuziny książek, oczywiście, tylko po angielsku, bo żadnego innego języka, jak na prawdziwego Amerykanina przystało nie znał.

Poemat *Salut* został napisany na początku kariery poetyckiej Whitmana i opublikowany jako trzeci utwór w drugim wydaniu książki. Symbolizuje ówczesny optymizm Whitmana i jego

żywiłowe zainteresowanie światem. W utworze tym poeta w wizerunku sposobu opisuje świat, silne poczucie boskości we wszystkich aspektach natury;

Each of us inevitable;
Each of us limitless—each of us with his or her right upon
the earth;
Each of us allow'd the eternal purports of the earth;
Each of us here as divinely as any is here.

Poetycki żywy styl Whitmana, przypomina rytmiczny styl biblijny, sugeruje wpływ Biblii na jego twórczość, a przede wszystkim na jego język i obrazowanie codziennego życia oraz wyrażanie własnej duchowej wizji. Wspomniany już wielokrotnie Emerson miał wielki wpływ na autora *Salut*, ale dopiero pełny obraz tego twórcy poznamy, gdy zrozumiemy, że poza Emersonem Whitman ulegał wpływom wielu kaznodziejom, ich kazaniom i ich stylowi wysławiania się i w retoryce. Na stronach Archiwum poświęconego poecie możemy przeczytać, że;

Whitman osiągnął dojrzałość w szczególnie bogatym okresie amerykańskiego oratorium religijnego. Protestancki styl ambony, szczególnie ewangelicznej, stał się bardziej swobodny i zróżnicowany i grał w znacznie szerszym

zakresie emocjonalnym. Budując swój własny styl, Whitman poświęcił wiele uwagi oratorium wpływowych ministrów, takich jak Henry Ward Beecher. Oprócz Beechera prawdopodobnie najbardziej znanym kaznodzieją wpływającym na Whitmana był Edward Thompson Taylor z Bethel Chapel Seamana (Influences on Whitman, Principal).

Późny debiut poetycki, poprzedzony latami pracy dziennikarskiej pomógł mu, bo życie ukształtowało go już na tyle, że mógł ocenić siebie, swoją tożsamość, dokonania Amerykanów na tle powstającego narodu amerykańskiego i państwowości amerykańskiej. Wykorzystany bardzo długi katalog wpływów na jego twórczość jest ogromny, natomiast zakres wiedzy z literatury, muzyki, malarstwa, nauki, religii, polityki, filozofii, etc., już nie, bo trudno jest nie zgodzić się wieloma badaczami jego twórczości, że wiedza poety jest właśnie katalogowa, co w tym przypadku oznacza powierzchowna. Warto przywołać w tym miejscu panią profesor DOROTHY FIGUEIRA, która tak pisze o W. Whitmanie:

W artykule opublikowanym kilka lat temu w czasopiśmie „The Comparatist”, amerykański krytyk o kubańskich korzeniach Alfred Lopez omawia interpretację utworów Walta Whitmana autorstwa José Martíego (dziewiętnastowiecznego kubańskiego poety i działacza

niepodległościowego). Z artykułu tego dowiedziałam się, że Whitman był czytelnikiem niedokładnym, czytającym tuzin książek naraz, kilka stron tu i tam, rzadko zainteresowanym jakimś dziełem na tyle, by przeczytać je w całości, sięgającym po różne gatunki i czytającym wyłącznie w języku angielskim. Whitman nigdy nie udał się w podróż poza Amerykę Północną, ale nie powstrzymało go to przed wyobrażaniem sobie wielu miejsc, które wymienia w wierszu „Salut au Monde”, choć – jak zauważa Lopez – „jego własna, mistyczna, abstrakcyjna wizja Ameryki jest jednocześnie uniwersalizowana i wyjątkowa”. Świat, jaki opisał w tym poemacie Whitman, zamieszkiwali niezróżnicowani Inni, „powierzchnownie sprowadzeni do «Camarados», dopasowanych z kolei do jego heglowskiej z natury wizji Ameryki jako wiecznie rozrastającego się końca Historii” (6)

Dopiero na stare lata, gdy dopadnie poetę choroba wtedy przyjdą refleksje, zacznie zdawać sobie sprawę nie tylko ze swojej ludzkiej niedoskonałości, (tężyzny fizycznej), ale i ułomności swojej twórczości. Jego dążenia do wyrażenia całości egzystencji, do poetyckiego ujęcia całej sumy ludzkich doświadczeń przeszłych i obecnych, mają sens dosłownie i metaforycznie. Jednak ogrom pracy był już nie do ogarnięcia przez człowieka starszego i schorowanego i tak naprawdę niczego już nie zdąży

poprawić, zmienić, przede wszystkim raz jeszcze przepisać. W sumie pozostawi banały obok pięknych metafor poetyckich, gadulstwo obok natchnionych prorocstw, wyliczanki niczym inwentarz dobrego gospodarza obok zwięzłych mocnych jak stal myśli.

Poemat „Salut Au Monde” w tłumaczeniu Adama Lizakowskiego ukáže się we wtorek 20 lipca 2021 r.

Źródła:

1. Curiosity to Canon: Walt Whitman's Leaves of Grass. By Brian Hoey. Topics: Legendary Authors, American Literature
2. Mignon, Charles W., and H. Rose. *CliffsNotes on Emerson's Essays*. 28 May 2020, </literature/e/emersons-essays/ralph-waldo-emerson-biography>.
3. David S. Reynolds, *Walt Whitman's America: A Cultural Biography*, strony 341-42.
4. A. Nawarecki, D. Siwicka, *Przeszłość to dziś*, Warszawa 2003, str. 117
5. J.R. LeMaster and Donald D. Kummings, eds., *Walt Whitman: An Encyclopedia* (New York: Garland Publishing, 1998).
6. Ruch Literacki, Dwumiesięcznik. Rok LVII Kraków, maj-czerwiec 2016 Zeszyt 3 (336) Polska. Akademia Nauk

Oddział w Krakowie i Wydział Polonistyki UJ. *Salut Au Monde*. Jak Literatura Światowa Wyobraża Sobie Świat
DOROTHY FIGUEIRA (tłumaczenie z jęz. angielskiego: Jakub Czernik).

*

Zobacz też:

List Do Generała Suttera

Bob Dylan

w przekładzie Adama

Lizakowskiego

Cztery *protest songi* przeciwko amerykańskiej polityce

Piosenkarze folkowi Joan Baez i Bob Dylan występują podczas wiecu na rzecz praw obywatelskich, 28 sierpnia 1963 r. w Waszyngtonie, fot. Rowland Scherman, National Archive / Newsmakers, wikimedia commons

Z Bogiem po naszej stronie

With God on Our Side

Moje nazwisko - nic wam powie

Ile mam lat - nieważne

Miejsce z którego pochodzę

Zwą Środkowym Zachodem

Tam się uczyłem tam wychowałem

Praw przestrzegałem

A kraj w którym mieszkam

Ma Boga po swojej stronie.

*

Och, książki historii mówią

Pięknie to mówią

Kawaleria szarżowała

Indianie padli

Kawaleria szarżowała

Indianie umarli

Och, kraj dopiero się rodził

Z Bogiem po jego stronie.

*

Hiszpańsko-amerykańska

Wojna to były czasy

A także wojna domowa

Dawno zapomniana

A imiona bohaterów

Zapamiętywałem w mękach

Walczących z bronią w rękach

I z Bogiem po ich stronie.

*

Pierwsza wojna światowa, chłopcy

Była i się skończyła

Po co tam byliśmy

Za kogo walczyliśmy

Nie rozumiałem ale akceptowałem

Bohaterów nazwiska wkuwałem

O zabitych zapomniałem

Kiedy Bóg jest po twojej stronie.

*

Gdy druga wojna światowa

Się zakończyła

Przebaczyliśmy Niemcom

Byliśmy przyjaciółmi

Chociaż zamordowali sześć milionów

W piecach spalili

Niemcom wybacza teraz oni też

Mają Boga po ich stronie.

*

Uczyłem się nienawidzić Rosjan

Przez całe swoje życie

Jeśli następna wojna wybuchnie

Z nimi musimy walczyć

Nienawidzić ich i się bać

Chować się i kryć

Dzielnie walczyć i żyć

Z Bogiem po naszej stronie.

*

Ale teraz mamy broń

Chemiczną

Jeśli nas zmuszą to wypalimy

Wypalimy im bo tak musimy

Jedno naciśnięcie guzika

I świat jak długi i szeroki znika

Bez żadnego zapytania

Kiedy Bóg jest po twojej stronie.

*

Przez wiele godzin niepewności

O tym rozmyślałem

Że Jezusa Chrystusa

Pocałunkiem zdradzono

Ale nie mogę myśleć za ciebie

Ty sam musisz zdecydować

Czy całujący Iskariota

Miał boga po swojej stronie.

Więc teraz, odchodzę

Jestem wykończony

Cały zbaraniały

Język tego nie wypowie

Brakuje słów w mojej głowie

Jestem niespokojny

Jeśli Bóg jest po naszej stronie

Nie dopuści do wojny.

Ballada „With God on Our Side” Boba Dylana, została wydana jako trzeci utwór na jego albumie z 1964 roku „The Times They Are A-Changin’”. Dylan po raz pierwszy wykonał piosenkę podczas swojego debiutu w *The Town Hall* w Nowym Jorku 12 kwietnia 1963 roku.

Słowa ballady odnoszą się do przekonania Amerykanów, że Bóg niezmiennie stanie po ich stronie i przeciwstawi się tym, z którymi się nie zgadzają, usprawiedliwiając w ten sposób niekwestionowaną moralność wojen i okrucieństw popełnianych przez ich kraj. Dylan, jak historyk, wspomina o kilku wydarzeniach historycznych, w tym o rzezi Indian w XIX wieku, wojnie hiszpańsko-amerykańskiej, wojnie secesyjnej, I i II wojnie światowej, Holokauście, wojnie w Wietnamie oraz Zimnej Wojnie puentując to wszystko zdradą Jezusa Chrystusa przez Judasza Iskariotę.

Mozna jeszcze dodać, że jak większość utworów Dylana ballada „With God on Our Side” została skopiowana przez poetę na własny użytek ze źródeł folkowych, ze starych tradycyjnych pieśni w tym przypadku irlandzkich. Wielkie pretensje do poety

miał i ma Dominc Behan*, który oskarżył go o plagiat (kradzież) jego utworu pt. „The Patriot Game”, ale jak już zostało powiedziane większość dorobku Dylana jest inspirowana i „zapożyczona” od innych artystów i wykonawców.

*Dominic Behan. (22 października 1928 – 3 sierpnia 1989). Był irlandzkim autorem tekstów, piosenkarzem, autorem opowiadań, prozaikiem i dramaturgiem, który pisał w języku irlandzkim i angielskim. Był także socjalistą i irlandzkim republikaninem. Dominic Behan był jednym z najbardziej wpływowych irlandzkich autorów piosenek XX wieku.

***

*

Nadchodzi nowe wielkimi krokami

The Times They Are a-Changin'

Podejdźcie tu ludzie,

Dokądkolwiek zmierzacie

I przyznajcie, że potopu

Nadszedł już czas

Pogódźcie się z tym,

Nie było nas – był las, nie będzie nas – będzie las

A jeśli czas jest

Dla was coś wart,

Bierzcie nogi za pas

Bo pójdziecie na dno jak gład

Nadchodzi nowe wielkimi krokami.

Podejdźcie pisarze, krytycy

Prorokujący piórem swym

Szeroko otwórzcie oczy

Drugiej nie dostaniecie szansy

Trzymajcie zamknięty dziób

Fortuna wciąż kołem się toczy

Niczego sobie nie przywłaszczycie,

Bo ci co teraz przegrywają

W końcu jednak wygrają,

Nadchodzi nowe wielkimi krokami.

*

Zbliżcie się senatorowie, kongresmani

Proszę wbijcie sobie to głów

Nie wkładajcie swych nóg,

Pomiędzy drzwi a futrynę,

Kto wiatr sieje

Te zbiera burzę

Bitwa już go nie dotyczy

To jest szaleństwo.

Wkrótce zadrżą ściany wypadną

Okna z szybami i ramami

Nadchodzi nowe wielkimi krokami.

*

Podejdźcie matki i ojcowie

Gdziekolwiek jesteście

I nie krytykujcie tego

Co nie mieści się wam w głowie

Wasze córki i synowie

Nie posłuchają się waszych rozkazów

Waszego myślenia

Nadszedł już czas

Zróbcie drogę dla nowego pokolenia

To was przerasta, usuńcie się z drogi, basta.

Nadchodzi nowe wielkimi krokami

*

Linia, została wytoczona

Klątwa, rzucona

Dzisiaj powolny

Jutro rozpędzony

Dzisiaj terażniejszość

Jutro przeszłość

Stare rozporządzenia więdną jak kwiat

Pierwsi dzisiaj

Będą jutro ostatnimi, tak zmienia się świat

Nadchodzi nowe wielkimi krokami.

Ballada "The Times They Are a-Changin'" została napisana przez Boba Dylana i wydana jako utwór tytułowy jego albumu o tej samej nazwie w 1964 roku. Jak i we wcześniejszych utworach tak i w tym możemy znaleźć ogromny wpływ starych ballad irlandzkich i szkockich.

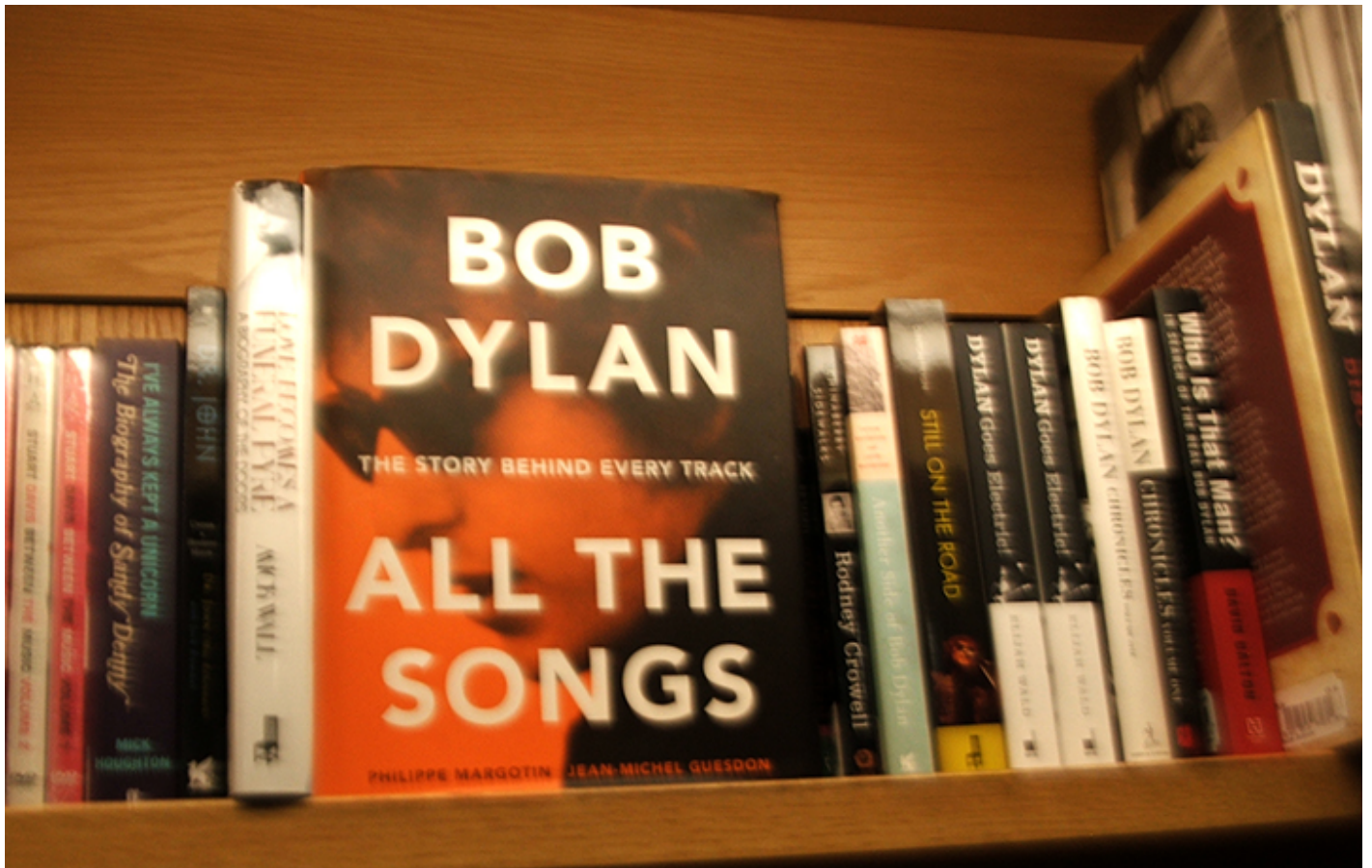
Niecały miesiąc po tym, jak nagrał balladę, prezydent Kennedy został zamordowany w Dallas w Teksasie, 22 listopada 1963 roku. Następnego dnia rozpoczął koncert tą balladą. Swojemu biografowi Anthony'emu Scaduto powiedział:

Pomyślałem: „Wow, jak mogę rozpocząć w ten sposób? Będą rzucać we mnie kamieniami”. Ale musiałem to zaśpiewać,

cały mój koncert rozpoczął się od tego utworu. Wiem, że niczego nie rozumiałem. Coś stało się niesamowitego w kraju, a publiczność klaskała. I nie mogłem zrozumieć, dlaczego klaskali, ani dlaczego napisałem tę balladę. Nic nie rozumiałem. Dla mnie to było po prostu szaleństwo.

Dylan napisał balladę tzw. szóstym zmysłem, nie zdając sobie z tego sprawy, że stworzył hymn przemian, które bardzo dramatycznie następowały na początku lat 60. ubiegłego wieku. Wiele lat później powie, że wszystko to, co robił i pisał było zaplanowane, przemyślane, itp., sam sobie zaprzeczał wiele razy, wypierał się tego co wcześniej powiedział.

***

*

Północny blues

North Country Blues

Podejdźcie bliżej przyjaciele

Posłuchajcie tego co opowiem wam

O kopalniach których było wiele

O oknach zabitych gwoździami, tekturami

O mężczyznach wysiadających ławkami

Opowiem o mieście co straszy pustkami.

*

Na północnym krańcu miasta,

Moich dzieci dorastała gromadka,

Ja wychowałam się po jego drugiej stronie.

We wczesnych mej młodości,

Pochowałam mamy kości,

Brat do siebie mnie wziął.

*

Ruda żelaza się łała,

Lata mijały

Pracy było po łokcie, po pachy,

Aż pewnego dnia mój brat

Nie wrócił do domu z pracy

Spotkała go ta śmierć co taty.

*

Cóż, zima strasznie mi się dłużyła,

Okno było całym mym światem

Miałam miłych przyjaciół, dotrwałam

Do wiosny, poczułam nowy wiatr

Szkoła, nauka mi się znudziła

Górnika Johna Thomasa poślubiłam.

*

Och, tak mijały mi lata,

I dobrze się nam działo,

Było co jeść, było co pić, chciało się żyć.

Na świat przyszły trzy dzieciaki,

Aż pewnego dnia skończyła się robota,

John pracował pół dniówki, zaczęły się głodówki

Wkrótce szyb kopalni zamknęli,

Więcej już pracy nie mieli,

Ogień w powietrzu, zamarzał.

Wtedy przychodzi taki jeden chłopina

I mówi roboty już ni ma

Jedenasty szyb już znikł.

*

Na Wschodzie narzekali,

Że za dużo płacą,*

Mówili kopalnia nie jest warta grosika,

Że można taniej mieć górniką

Że w miastach Południowej Ameryki

Pracują prawie za darmo górnik.

*

Więc bramy górnicze zostały zamknięte,

Żelazo pokryła czerwona rdza

Mieszkanie pachnie wodą, mąż chla.

Gdzie smutna, cicha piosenka

Uczyła godzinę dwukrotnie dłuższą

A zachód słońca to jedyna radość ma.

*

Wyglądałam przez okno dniami

Gdy on mamrotał pod nosem

Bez słowa pogodziłam się z losem

Aż pewnego ranka

W łóżku nie było kochanka

Zostałam sama z trzema dzieciakami.

*

Lato już się skończyło,

Ziemię skuł mróz

Sklep po sklepie zamyka się już

Moje dzieci pójdą w świat

Jak skończą osiemnaście lat

Cóż, tutaj nie ma nic do roboty, tylko kłopoty.

*

Objaśnienia

*They complained in the East

They are playing too high

Na Wschodzie narzekali,

Że za dużo płacą

Zarząd kopalń mieścił się na Wschodzie Ameryki, czyli w Nowym Yorku, z biur w tym mieście były podejmowane decyzje, ile płacić górnikom za ich pracę w kopalniach na Środkowym Zachodzie.

Ballada „North Country Blues” Boba Dylana, została wydana na jego trzecim studyjnym albumie *The Times They Are a-Changin’* w 1964 roku. Wykonał ją również na festiwalu *Newport Folk* w 1963 roku. Wiadomo o czym jest ta ballada, ale są trudności ze zlokalizowaniem miejsca w którym rozgrywa się dramat w utworze. Wiem, że akcja rozgrywa się gdzieś „na północy” to sugeruje sam tytuł i możemy się tylko domyśleć, że być może gdzieś w pobliżu miejsca urodzenia i zamieszkania poety, w pobliżu Hibbing.

Dopiero w czwartej zwrotce słuchacz ballady dowie się, że jej narratorem jest kobieta, która właściwie straciła wszystko w swoim życiu co było jej bliskie i co kochała; matkę, ojca, brata,

męża, oraz dzieci, które wygonione przez nędzę i głód wyjadą za chlebem w „wielki świat”. Kopalnia, górnicze miasteczko, umarła tak samo jak ludzie, wszystko stało się przeszłością, w której zamieszkały duchy.

***

*

Porozmawiajmy o Johnie Birch Paranoidalnym Bluesie

Talkin' John Birch Paranoid Blues

Cóż, czułem się smutny, czułem się przygnieciony,

Za nic w świecie nie wiedziałem co mam zrobić.

Komuniści byli wszędzie z każdej strony

W powietrzu,

Na ziemi,

W każdym miejscu i urzędzie, oszalałem.

*

Więc pobiegłem do nich co w nogach sił

I wstąpiłem do partii Johna Birchrema.

Dali mi tajną legitymację

Odnalazłem swoją drogę teraz będę żył.

Juhu!!!, Juhu!!! jestem prawdziwym Johnem Birchremem!

Strzeżcie się komuchy!

*

Obecnie wszyscy się zgadzamy się z poglądami Hitlera,

Chociaż zabił sześć milionów Żydów.

Nie ma znaczenia, że był faszystą,

Przynajmniej nie można powiedzieć, że był komunistą!

Mówią; kowal zawinił Cygana powiesili.

*

No cóż, szukam wszędzie, tych przeklętych czerwonych.

Wstałem rano patrzyłem pod łóżko,

Spojrzałem do zlewu, za drzwi,

Spojrzałem w schowku w samochodzie.

Nie mogłem ich znaleźć. . .

*

Patrzyłem w górę, patrzyłem w dół wszędzie szukałem
czerwonych,

Patrzyłem pod umywalką, pod krzesłem

Spojrzałem w górę do dziury komina,

Spojrzałem nawet głęboko w moją muszlę klozetową.

Uciekli. . .

*

Cóż, siedziałem w domu, były ze mnie siódme poty,

Znalazłem ich w swoim telewizorze

Zerknąłem za obraz w monitorze

Doznałem szoku od stóp do głowy.

Czerwoni to spowodowali!

Wiem, to ich wina... . . twardogłowych.

*

Cóż, rzuciłem pracę w grupie, aby pracować sam,

Zmieniłem nazwisko na Sherlock Holmes.

Z mojej torby detektywa co chwilę coś się wydobywa,

Odkryłem, czerwone paski na amerykańskiej fladze!

Tak, to robota Bety Ross. . .

*

Przejrzałem wszystkie książki w bibliotece,

Dziewięćdziesiąt procent z nich to będzie popiół .

Sprawdziłem wszystkich znanych mi ludzi,

Dziewięćdziesiąt osiem procent z nich musi odejść.

Pozostałe dwa procent to członkowie Birchery. . . tak jak ja.

*

Teraz Eisenhower, jest rosyjskim szpiegiem,

Lincoln, Jefferson i ten Roosevelt gość.

Według mnie jest tylko jeden człowiek,

To naprawdę prawdziwy Amerykanin: George Lincoln
Rockwell.

Wiem, że nie znosi komuchów, ponieważ pikietował film
„Exodus”.

*

W końcu doszedłem do wniosku

Gdy zabrakło rzeczy do śledzenia.

Nie mogłem sobie wyobrazić nic lepszego

Niż siedzeniu w domu i analizowanie siebie samego!

Mam nadzieję, że niczego się nie doszukam, hm, wielkie
Boże!

„Talkin’ John Birch Paranoid Blues”, to satyryczny *protest song* (ballada bluesowa) napisany przez Boba Dylana w 1962 roku, w której paranoiczny narrator jest przekonany, że komuniści lub „czerwoni”, jak ich nazywa, infiltrują kraj. Dołącza do antykomunistycznej grupy *John Birch Society* i wszędzie zaczyna szukać Czerwonych. Narrator potępia Betsy Ross, (twórczyni amerykańskiej flagi) jako komunistkę i czterech prezydentów USA jako rosyjskich szpiegów. Sympatyzuje z Adolfem Hitlerem i George’em Lincolnem Rockwellem, bo ci chociaż faszyci, to nie komuniści. Po wyczerpaniu możliwości śledzenia wszystkich i każdego, po znalezieniu wszystkich komunistów, narrator utworu zaczyna badać siebie.

Świdnica, maj 2021 r.

*

Adam Lizakowski, poeta, tłumacz, fot. wikimedia commons

Zródła;

- Wszystkie ballady pochodzą z książki pt. *Bob Dylan Lyrics. 1962-1985. Includes All of Writings and Drawing*. Published by Knopf Doubleday Publishing Group. NY. NY. 1985, USA.
- *Bob Dylan by Anthony Scaduto*. Wydawnictwo Grosset 4 Dunlap. ISBN 0-448-02034-3. New York. 1971.